

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин

Кафедра історії та теорії держави і права

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ В ХРУЩОВСЬКУ ДОБУ

Виконала: студентка навчальної групи ІСТ 20–1
спеціальність 032 «Історія та археологія»

Шевченко Б.І.

(прізвище та ініціали)

Керівник д.іст.наук, доцент Морозов О.В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент _____ Університет митної справи та фінансів
(місце роботи)

Доцент кафедри міжнародних відносин
(посада)

_____ кандидат політичних наук Шуляк С.В. _____
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. РАДЯНСЬКА МОДЕЛЬ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	12
Висновки до 1 розділу	19
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ	21
Висновки до 2 розділу	36
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» 1956-1964 рр. НА МІЖНАРОДНУ ДІЯЛЬНІСТЬ УРСР У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ ТА КУЛЬТУРИ.....	38
Висновки до 3 розділу	47
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ В УРСР ТА ЙОГО МІСЦЕ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ.....	49
Висновки до 4 розділу	54
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

АНОТАЦІЯ

Шевченко Б. І. Міжнародні зв'язки України в хрущовську добу: джерела та історіографія проблеми. Кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024.

Кваліфікаційна робота полягає у визначенні особливостей міжнародних комунікацій в УРСР в період другої половини 1950-х рр. — початок 1960-х рр. у соціокомунікаційному аспекті.

В кваліфікаційній роботі проведено аналіз різноманітних джерел, які були використані для вивчення даної проблеми, таких як архівні матеріали, опубліковані документи, джерела усної історії та опубліковані спогади, радянські друковані періодичні видання та газети, які спеціалізувались на культурно-освітній сфері. Матеріали присвячені театру, кіно, літературні журнали України того часу, статистичні звіти, наукові публікації та дослідження зарубіжних та вітчизняних дослідників.

Робота включає порівняльний аналіз основних підходів та методів дослідження.

Отримані результати роботи дають змогу зробити висновок, що Хрущов, як і багато інших політичних діячів сучасності, був більше популярним на міжнародній арені, ніж у себе в країні. Це було пов'язано, перш за все, з тим твердим курсом, який проводив Радянський Союз в міжнародній політиці, з поворотом від конфронтації до розрядки.

Ключові слова: відлига, Україна, Хрущов, дисиденти, доба, політика, Організація Об'єднаних Націй, історія.

ABSTRACT

Shevchenko B. I. International Relations of Ukraine during the Khrushchev Era: Sources and Historiography of the Issue. Bachelor's Qualification Work for the Degree of Bachelor in the Specialty 032 "History and Archaeology." University of Customs and Finance, Dnipro, 2024.

The qualification work aims to determine the features of international communications in the Ukrainian SSR during the second half of the 1950s to the beginning of the 1960s in a socio-communicative aspect.

The qualification work includes an analysis of various sources used to study this problem, such as archival materials, published documents, oral history sources, published memoirs, Soviet printed periodicals, and newspapers specializing in the cultural and educational sphere. The materials are dedicated to the theater, cinema, literary journals of Ukraine at that time, statistical reports, scientific publications, and research by foreign and domestic researchers.

The work involves a comparative analysis of the main approaches and research methods.

The obtained results of the work allow us to conclude that Khrushchev, like many other contemporary political figures, was more popular on the international stage than in his own country. This was primarily due to the firm course pursued by the Soviet Union in international politics, with a shift from confrontation to détente. However, within the country, Khrushchev became an increasingly unpopular figure both among his colleagues and among the people. The party-state apparatus was dissatisfied with constant and unpredictable reorganizations that brought a lot of troubles and didn't bring any benefits. Moreover, broad segments of the public proposed to abolish or reduce the privileges of the nomenclature to prevent further social differentiation of society, and such a prospect did not entirely suit the ruling elite.

Keywords: thaw, Ukraine, Khrushchev, dissidents, era, politics, United Nations, history."

ВСТУП

Актуальність теми. 5 березня 1953 року зі смертю «батька всіх народів» Йосипа Сталіна в СРСР закінчилась епоха правління цього великого жорстокого тирана, яка тривала більше тридцяти років.

Хоча десятки мільйонів щиро оплакували покійного Сталіна, все ж більшість людей у всьому світі сприйняли його смерть, як початок кінця того кошмару, що до середини ХХ століття опанував третину світу.

Після поховання вождя, колишні соратники, які весь час перебування при владі зі страхом виконували волю Сталіна та були причетні до масових репресій, замислились над ідеєю колективного керівництва країною.

Проте, комуністична ідеологія та однопартійна система в Радянському Союзі, мабуть приречені на те, що влада завжди опиняється в одних руках.

7 вересня 1953 року першим секретарем ЦК КПРС був обраний Микита Сергійович Хрущов, а з 27 березня 1958 року він зосередив у своїх руках ще й державне керівництво, ставши головою Ради Міністрів СРСР.

Зовнішня політика Радянського Союзу на початку хрущовської «відлиги» здійснювалася в умовах напруженої міжнародної обстановки та жорсткої конфронтації з країнами Заходу. Продовжувалась «холодна війна». Одним із найпослідовніших противників Радянського Союзу залишалися Сполучені Штати Америки. Заклики до руйнування радянської «імперії» у США з особливою силою звучали щорічно протягом третього тижня липня, що відзначається як Тиждень поневолених Радянським Союзом націй. Резолюція них була прийнята конгресом США у липні 1959 р. У ній стверджувалося, що «з 1918 р. імперіалістична агресивна політика російського комунізму призвела до створення великої імперії, що становить зловісну загрозу для безпеки Сполучених Штатів і всіх вільних народів світу».

Нові підходи до вирішення міжнародних проблем визначились після ХХ з'їзду КПРС. В результаті лібералізації зовнішньополітичного курсу країни дещо покращало міжнародне становище СРСР, розширилися контакти з іншими країнами світу. Проте зовнішній політиці Радянського Союзу

найчастіше були властиві суперечливість і непродуманість рішень вищого керівництва країни.

Слід зазначити, що міжнародні зв'язки молоді СРСР жорстко регламентувалися ЦК ВЛКСМ. При поїзді за кордон юнакам та дівчатам дозволяли брати із собою лише паспорт. Мати інші документи категорично заборонялося. 24 вересня 1958 р. на засіданні секретаріату ЦК ВЛКСМ було ухвалено рішення «Про впорядкування витрат на прийом та обслуговування іноземних молодіжних делегацій».

Хронологічні рамки охоплюють період після смерті Сталіна, а саме друга половина 1950-х рр. — початок 1960-х рр.

Територіальні межі охоплюють усі українські етнічні землі, що входили до складу СРСР.

Об'єктом дослідження виступають міжнародні відносини України в період другої половини 1950-х рр. — початок 1960-х рр.

Предметом дослідження є міжнародні зв'язки України в хрущовську добу.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей міжнародних комунікацій в УРСР в період другої половини 1950-х рр. — початок 1960-х рр. у соціокомунікаційному аспекті.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**:

- дослідити радянську модель міжнародних відносин у перше десятиріччя після завершення другої світової війни;
- визначити роль України в процесі створення та діяльності організації об'єднаних націй;
- розглянути вплив радянської «відлиги» 1956-1964 рр. на міжнародну діяльність УРСР у сфері економіки та культури;
- проаналізувати формування дисидентського руху в УРСР та його місце в міжнародних відносинах.

Комплексний підхід у дослідженні періоду «відлиги» в Україні властивий роботам наших співвітчизників, таких як О. Бажан [1] у своїх працях

досліджував культуру саме в період «відлиги», В. Баран [2, с. 5-10] розкривав сутність влади по відношенню до України, В. Даниленко [3, с. 115] в своїх статтях описував відношення іноземців до УРСР, Ю. Данилюк [1] розглядав вплив «відлиги» на формування творчої діяльності народу в цілому та прагнення його до західної культури, В. Зарецький [4, с. 124] розробив чітку хронологію в якій показав таємні танення з боку влади до української культурних діячів, Г. Касьянов [5] розкрив розуміння перетину кордону та повернення громадян в період хрущовської «відлиги», С. Кульчицький [6, с. 92] від активну дослідницьку діяльність в якій описував справжнє життя дисидентів УРСР та ін.

Особлива увага у працях вчених СРСР приділялася проблемам перетворень у культурній сфері, досліджувалася державна культурна політика, оцінювалися процеси та явища у сфері культури УРСР. Це дослідження М. Ангелової [7] дослідив становлення дисидентів в період «відлиги», Н. Білошапки [8, с. 305-310] розкрив розуміння «шестидесятників» та їх вплив на формування культурної інтелігенції в УРСР, А. Бородая [9] розкрив в своїх працях розвиток та функціонування театрів в часи «відлиги», Ю. Лукіна [10] розглядав вплив кризи на формування сатири в найпопулярніших журналах та газетах того часу, Н. Переберін [11, с. 5-10] досліджував занепад театрального мистецтва ті його намагання бути схожими на західну культуру. Важливими для нас є дослідження, присвячені окремим галузям культури зазначеного періоду – це праці В. Красильникової в своїх роботах висвітив дохід працівників театру та не людські умови для виживання, С. Севастьянової [12, с. 98-103] історик з великої літери який все своє життя досліджував розвиток та занепад СРСР та намагання, а врешті решт і незалежність українського народу та інших вчених.

Деякі питання міжнародно-правового статусу Української РСР, історія її включення до членів-засновників ООН, внесення змін до нормативно-правових актів, що діють у той період, розглядалися у роботах таких науковців, як Ф.Г. Бурчак міжнародний історик який досліджує взаємозв'язок України з Європою

з післявоєнного періоду до сьогодні, С.В. Віднянський розкрив основний зміст вступу саме УСРС та БСРС до ООН та скрині мотиви влади на це, І.М. Грозовський узагальнив багатовікову історію створення та існування ООН та зв'язав її з Україною, Р.К. Давидов дослідник та історик основною діяльністю якого є архівізація документів того часу, Ж.Б. Дюрозель історик та політичний діяч, журналіст який в своїх статтях наголошував на розвитку України як окремої держави зсипавшись на самостійність в тому числі і діяльність української делегації в створенні ООН, А.В. Задорожний журналіст-карикатурист того часу який в своїх статтях описував ООН та СРСР як двох титанів які хочуть розірвати УСРС навпіл, Н.І. Козюбра історик в своїй дисертації описав перші кроки УСРС до Європи, П.П. Кремнев політичний діяч який досліджував та описував українську делегацію на з'їзді ООН, А.В. Кульчицька гострословний журналіст та карикатурист того часу, дослідив відношення влади до вступу УСРС та БСРС до ООН, В.П. Лишевський його написи стали основою розуміння мети вступу до ООН та насправді які цілі були для СРСР, В.С. Макарчук ідеолог того часу, політичний діяч розкрив плюси вступу УСРС до ООН та інтеграцію українського народу до європейських стандартів, О.С. Маліков та інші. Водночас дослідження праць вищезгаданих вчених дають підстави стверджувати, що необхідно ширше та комплексніше вивчення питання включення Української РСР до членів-засновників ООН.

Лише окремі сторони цікавої для нас проблематики висвітлювалися у спеціальних тематичних наукових періодичних виданнях. До них ми відносимо насамперед публікації: «Історія холодної війни» («Cold War History») та «Журнал студій холодної війни» («Journal of Cold War Studies»). Більшості робіт радянського періоду, як здається, характерні переважно оціночні підходи. Критичний дискурс дисидентських джерел інформації та офіційних ЗМІ УРСР проаналізовано на матеріалах видань «Перець», «Вечірній Київ», «Радянська Україна», «Радянська Освіта», «Літературна Україна», «Комуніст Країни»,

«Український вісник», які передруковувалися або транслювалися іншими радянськими районними каналами комунікації.

Виявлено зміни в інтерпретації історичних або реальних подій та наявність контрсмислів. В даній роботі був проведений аналіз джерельної бази дослідження що були використані для вивчення даної проблеми, таких як архівні матеріали, опубліковані документи, джерела усної історії та опубліковані спогади, радянські друквані періодичні видання та газети, які спеціалізувались на культурно-освітній сфері. Публікували матеріали присвячені театру, кіно, літературні журнали України того часу, статистичні звіти, наукові публікації та дослідження зарубіжних та вітчизняних дослідників.

Джерельну базу дослідження також становлять:

- 1) теоретичні праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які вивчали тему дослідження;
- 2) матеріали з приватних архівів В. Чорновола, І. Калинця, В. Овсієнка;
- 3) закордонні видання-передруки часопису «Український вісник»;
- 4) інформаційні записки КДБ з Галузевого державного архіву Служби безпеки України;
- 5) машинописи журналів «Пороги» та «Український вісник» з Музею архіву і Документального центру українського самвидаву «Смолоскип»;
- 6) матеріали архіву відділу зарубіжної україніки та газетного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського;
- 7) щоденники, листування та збірники публіцистичних статей.

Для аналізу особливостей дисидентських комунікацій як альтернативного джерела інформації застосовано наукові **методи**:

1. Теоретичні:
 - а) вивчення наукової історичної, соціологічної, історичної літератури за темою дослідження здійснювалося за допомогою бібліографічного методу;

б) описовий та системно-історичний методи використовувалися з метою виявлення історичних передумов виникнення та функціонування міжнародних комунікацій в Україні;

в) завдяки системному підходу та методу класифікації було виявлено особливості та типи міжнародної комунікацій в Україні.

2. Емпіричні:

а) жанрово-тематичний аналіз допоміг встановити специфіку контенту часописів самвидаву «Український вісник», «Євшан-зілля», «Пороги»;

б) аналіз документів як метод було застосовано для опрацювання матеріалів з приватних архівів, ГДА СБУ, видавництва «Смолоскип»;

в) контент-аналіз публіцистичних текстів був здійснений з метою виявлення особливостей функціонування міжнародних комунікацій у суспільстві.

Таким чином, кваліфікаційна робота «міжнародні зв'язки України в хрущовську добу» складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (40 позицій), має обсяг – 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1. РАДЯНСЬКА МОДЕЛЬ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Під час Другої світової війни виділилися три великі світові держави: СРСР, США та Великобританія, а до кінця війни до них додалася Франція. Саме ці країни в подальшому вплинули на вирішення світових проблем. Поступово відносини союзників у війні почали змінюватися від співпраці до суперництва. На думку більшості істориків, період завершення Другої світової війни та перших повоєнних років є періодом початку холодної війни.

Хоча є прихильники погляду, що відправним пунктом «холодної війни» був жовтень 1917 р. у росії наступний розкол світу на дві системи, проте більшість дослідників визначають хронологічні рамки «холодної війни» наступним періодом: початок - закінчення Другої Першої світової перші повоєнні роки; завершення - кінець 80-х - початок 90-х років. XX ст. Що ж слід розуміти під терміном «холодна війна», коли і чому вона почалася, коли і чим закінчилася, чи можна було її запобігти? Визначаючи сутність цього поняття, слід зазначити таке: «холодна війна» означала політичну, ідеологічну, економічну та локальну військову конфронтацію двох антагоністичних систем - капіталістичної та соціалістичної (у межах цих систем - передусім США та СРСР), у стані якої вони перебували всі повоєнні десятиліття до 1991 р.

Більшість істориків вважають, що холодна війна тривала близько півстоліття (1946-1991 рр.) і закінчилася з розпадом Радянського Союзу і саморозпуском Організації Варшавського договору. Найбільш об'єктивною видається думка доктора історичних наук, професора В.М. Фалина, за якою основною причиною, яка зумовила виникнення «холодної війни», стала міжнародна ситуація, що склалася після завершення Другої світової війни. Відбулося різке посилення США у політичній, економічній та військовій

сферах. Американське керівництво оцінило цю ситуацію як реальну передумову для перетворення США на провідну світову державу та їхнє домінування в усьому світі.

На думку В.М. Фалина, аналіз документів тих років, зокрема і розсекречених останніми роками, дозволяє стверджувати, що ініціатива виникнення гострої конфронтації, що позначилася початку 1946 р., належала США. «Холодна війна» велася за багатьма напрямками: військовому, економічному, технологічному та інших. Необхідно відзначити, що ускладнення у відносинах між двома країнами почалися ще до капітуляції Німеччини та Японії.

Виразом цього була відмова США від обіцянки надати СРСР кредит на повоєнне відновлення. Після закінчення війни загострилися протиріччя між великими державами антифашистської коаліції: СРСР, навіть Великобританією. Керівництво Радянського Союзу прагнуло встановити свій контроль у країнах, звільнених радянською армією. Орієнтуючись на ідею про неминучість перемоги соціалізму над капіталізмом, СРСР хотів завдати удару по світовій капіталістичній системі - ліквідувати капіталізм. Позиція США про післявоєнний устрій світу знайшла своє відображення у заяві президента США Г. Трумена, викладеній у посланні конгресу 19.12.1945. Суттю її стало збереження ролі керівника всіх націй [2, С. 15].

Г. Трумен вважав, що перемога поклала на Америку «тягар постійної відповідальності за керівництво світом». Тому США прагнули перешкодити переходу країн Центральної та Східної Європи під контроль Радянського Союзу. Також США прагнули не допустити поширення соціалізму нові території. Створення ж у будь-яких країнах дружніх Радянського Союзу урядів керівні діячі навіть Великобританії вважали радянської експансією і намагалися зупинити її.

Відносини між СРСР, Великою Британією та США швидко погіршувалися і поступово перетворювалися з союзницьких на ворожі. У зв'язку з цим доречно навести слова Наркому закордонних справ СРСР В.М.

Молотова, сказані в бесіді з держсекретарем США Бірнсом 22.09.1945: «Але чому, власне, інші країни, великі й малі, в тому числі держави, що винесли на своїх плечах усю тяжкість боротьби проти гітлерівської Німеччини, чи повинні тепер заплатити за участь Америки у світових справах відмовою від самостійності своєї політики?» [8, С. 75].

Подібно мислило керівництво країни. Глибока недовіра визначала і позицію І.В. Сталіна стосовно Заходу. Так, у листопаді 1945 р. заступник Наркомун закордонних справ СРСР І.М. Майський відзначив глибоку політичну суперечність між СРСР і США, що виявилось в утворенні протилежних полюсів світової політики. У публікаціях останніх років наголошується на тому, що були спроби пошуків майбутньої моделі відносин між двома країнами.

Так, як приклад наводиться факт запрошення радянської сторони влітку 1946 р. на випробування атомної бомби на атоле Бікіні. Інші історики цитують повіреного у справах США у Москві Д. Кеннона, його виступ у Стенфордському університеті у жовтні 1946 р., де він заявив про фактичну неможливість радянсько-американської війни. Це була б, на його думку, «боротьба між акулою та тигром» [7, С. 32].

Проте з 1946 р. відносини між США та СРСР починають набувати більш складного характеру. Згадаймо той факт, що у 1945 р. між СРСР та США існувала глибока економічна невідповідність. Співвідношення між промисловістю двох країн може бути виражене як 1:5 [1, Т. 2, С. 258].

Диспропорції у сільському господарстві не піддавалися жодному порівнянню. Все це пояснюється, зокрема, і особливостями участі США у Другій світовій війні:

- територія США та об'єкти промисловості не зазнавали бомбардувань та артобстрілів;

- на відміну від СРСР промисловість була мілітаризована значно меншою мірою, у зв'язку з чим американський народ загалом не терпів поневірянь, що випали на частку радянських людей;

- США вийшли з Другої світової війни із значно збільшеним військовим потенціалом, американська економіка зміцніла за рахунок військових замовлень.

Міжнародні позиції та політичний вплив у світі в ті роки, перевага в економічному плані та монопольне володіння ядерною зброєю ставили США у становище єдиної наддержави. Це давало змогу їм діяти з позиції сили у відносинах із СРСР. Співвідношення сил змінилося 1949 р. у зв'язку з втратою монополії США на володіння ядерною зброєю, що, своєю чергою, посилило вагу СРСР світової політики. Досить згадати подію, яка «остудила запал пентагонівських стратегів».

3 вересня 1949 р. американський бомбардувальник В-29, який здійснював патрульний політ над північною частиною Тихого океану, виявив підвищену радіоактивність у верхніх шарах атмосфери. Перевірка даних, у якій брав участь Опенгеймер, не залишила сумнівів: Радянський Союз потребував лише чотири роки, щоб позбавити США монополії на атомну зброю. Повернемося до початку холодної війни і простежимо занурення повоєнного світу в цей стан. Першим сигналом до неї стала знаменита промова Черчілля. У березні 1946 р. у Фултонському університеті У.Черчілль (як приватна особа) у присутності президента Г.Трумена сказав про необхідність створення широкої асоціації Британської імперії та Сполучених Штатів, про створення не тільки політичного союзу, а й тісного військового співробітництва [5], 3. 513-523].

Фактично Черчіллем було оголошено про розпад антифашистської коаліції та заявлено про створення нової системи міжнародних відносин, у якій Радянський Союз посідав місце противника. Фултонська мова стала для І.В.Сталіна серйозним сигналом тривоги, викликом із боку колишніх союзників. У відповідях газеті «Правда» 14.03.1946 Сталін досить різко відгукнувся про промови Черчілля і про можливі наслідки [5, 3. 498-499].

Через рік, 1947 р., Конгресу США було представлено доктрина Трумена — зовнішньополітична концепція США, яка передбачала повсюдну силову протидію комунізму з його «стримування і відкидання». У результаті стосовно

СРСР було визначено дві стратегічні завдання: як мінімум — недопущення подальшого розширення сфери впливу СРСР та її комуністичної ідеології (доктрина стримування соціалізму), як максимум — змусити соціалізм піти у свої колишні кордони (доктрина відкидання соціалізму).

Президент Трумен оголосив про те, що США мають намір посісти місце ослабленої Англії у справі підтримки урядів Греції та Туреччини. Необхідно нагадати про політичну ситуацію в цих країнах. У Греції тоді відновилася громадянська війна, придушена тимчасово англійцями 1944 р., а Туреччини зберігалось відносно внутрішній спокій, але ускладнилися відносини з СРСР через проток.

Отже, доктрина Трумена була спрямована проти СРСР. Зауважимо, що у зовнішньополітичний оборот поняття «доктрина» було введено для того, щоб викликати асоціації та підкреслити зв'язок та відмінності з доктриною Монро, яка проголосила у ХІХ ст. Особливі інтереси США у Західній півкулі [1, Т. 2, С. 278].

Доктрина Трумена передбачала повсюдну силову протидію комунізму. Економічною основою для формування блоку західноєвропейських держав, що протистояли радянському впливу, став план Маршалла, який планував надання Європі американської допомоги на суму понад 12 млрд дол. Розглянемо план Маршалла і позицію СРСР з цього питання докладніше. Програмна промова держсекретаря США Джорджа Маршалла, виголошена в Гарвардському університеті 5 червня 1947 р., послужила першою і основною ланкою в подальших економічних та політичних діях США, відомих під назвою "план Маршалла". Основними цілями цього плану були:

- 1) стабілізувати соціально-політичну ситуацію у Європі;
- 2) зменшити радянський вплив у Східній Європі;
- 3) включити Західну Німеччину до західного блоку. На нараді у держсекретаря США 28 травня 1948 р. було вирішено, що країни Східної Європи зможуть взяти участь у програмі відновлення Європи лише у тому випадку, якщо вони відмовляться від майже виняткової орієнтації їхньої

економіки на Радянський Союз на користь широкої європейської інтеграції [11, С 30].

Передбачалося використання сировинних ресурсів Східної Європи для відновлення Західної Європи. Фактично план Маршалла було підготовлено в такий спосіб, що у ньому Радянського Союзу виглядало дуже проблематично. СРСР не хотів допускати будь-якого контролю з боку США щодо своєї власної економіки та економіки країн Східної Європи. Події розвивалися в такий спосіб. У Парижі у липні 1947 р. відбулася зустріч міністрів закордонних справ трьох держав (Великобританії, Франції та СРСР), де СРСР відмовився брати участь у здійсненні плану Маршалла. Основним аспектом радянської зовнішньої політики було встановлення та зміцнення радянського впливу у країнах Східної Європи. На думку академіка Є.С.Варгі, який проводив економічну експертизу плану Маршалла для вищого радянського керівництва, підсумками виконання цього плану мали стати:

- об'єднання Німеччини на буржуазних засадах;
- можливість для США поставити питання про відміну «залізної завіси», отримати права для вільного пересування товарів, економічної та політичної інформації (зауважимо, що ці обставини розглядалися Є.С.Варгою як ворожі для СРСР);
- створення єдиного фронту буржуазних держав Європи проти СРСР [7, С. 35].

Позиція Москви вплинула на країни Центральної Європи таким чином, що Угорщина, Румунія, Болгарія, Албанія та Чехословаччина відмовилися від участі у плані Маршалла. Сталін вважав радянську зону впливу найважливішим результатом найтяжчої війни. Вплив СРСР у Східній Європі пояснювалося ідеологічними геополітичними завданнями радянської зовнішньої політики. Головним противником у виконанні цих завдань були США. Отже, можна дійти невтішного висновку, що реалізація плану Маршалла та її заперечення Радянським Союзом означали найважливіший рубіж шляху розколу Європи. За чотири роки дії плану Маршалла (1948-1952) США поставили в Західну Європу

обладнання, промислові товари та продовольство на суму близько 17 млрд дол. консервативних сил [2, С. 30].

Прагнення двох держав як підтримувати що склалася рівновагу сил у світі, а й змінити їх у свою користь, призводило до неминучих зіткнень інтересів протиборчих країн. Ситуацію, що склалася з 1949 р., деякі історики називають «конфліктною стабільністю». Проте цей постійний конфлікт нерідко переростав у міжнародні кризи і навіть військову конфронтацію. Протистояння двох держав досягло своєї кульмінації в корейській війні (25 червня 1950 - 28 липня 1953). Після перемоги комунізму в Китаї та освіти у 1949 р. Китайської Народної Республіки співвідношення сил у Південно-Східній Азії змінилося. На думку ряду істориків, американська політика щодо Китаю зазнала банкрутства, а Радянський Союз отримав союзника, який мав величезний потенціал, і співвідношення сил Далекому Сході помітно змінилося на користь СРСР. Корея перетворилася на новий центр напруженості. Після війни країна була поділена на дві зони впливу: на півдні – під контролем США, на півночі – під контролем СРСР. У 1948 р. було створено уряд Південної Кореї на чолі з Лі Син Маном; на півночі - прорадянський уряд на чолі з Кім Ір Сеном. Обидва уряди отримували значну військову допомогу. На підставі договору між США та Південною Кореєю, укладеного у серпні 1948 р., країна отримала значний обсяг військових матеріалів. Подібні процеси йшли й у Північній Кореї. У березні 1949 року відбулися зустрічі радянського керівництва на чолі зі Сталіним з керівництвом Північної Кореї на чолі з Кім Ір Сеном [9, № 5, С. 49, 50].

На цих зустрічах Кім Ір Сен запросив військову допомогу у СРСР. Було досягнуто домовленостей про радянську військову допомогу, 25 червня війська Північної Кореї вторглися на південь. Конфлікт стрімко інтернаціоналізувався. На боці Південної Кореї виступила ООН. Американські війська розпочали конфлікт між двома Кореями під прапором ООН. На боці Північної Кореї виступили війська комуністичного Китаю та радянські військові, насамперед льотчики та війська протиповітряної оборони. У небі над Кореєю зав'язалися

жорстокі бої між американськими та радянськими льотчиками. Американці та їхні союзники, які воювали над територією Північної Кореї, зазнавали великих втрат в авіації, проте бойові дії землі йшли для Північної Кореї невдало. Наступ на південь провалився. Війна перейшла у затяжну фазу, важку та кровопролитну: небезпека її полягала у загрозі переростання військового конфлікту у світову війну.

Причина корейської війни та участь у ній СРСР по-різному висвітлюються у сучасній історіографії. Західні історики розглядають ці проблеми з позиції боротьби між СРСР і США за вплив в Азії, а саму війну — як стратегічне суперництво наддержав, яке переросло з локального конфлікту між Північною та Південною Кореєю щодо того, кому правити країною. Частина вітчизняних істориків теж схиляються до такої точки зору. Війна в Кореї продемонструвала, по-перше, непримиренність двох протиборчих систем, по-друге, те, що сили протиборчих сторін приблизно однакові. Деякі історики йдуть далі і говорять про те, що війна в Кореї (протиборство в ній двох великих держав) настільки підірвала світову систему соціалізму, що вирішила зведення її ролі нанівець. Війна в Кореї змусила політичну еліту обох наддержав замислитись про подальші перспективи міжнародних відносин. У період завершення війни в Кореї в СРСР та США відбулися серйозні зміни. У 1952 р. президентом став республіканець Д.Ейзенхауэр, який у ролі однієї з головних передвиборних обіцянок висунув завдання якнайшвидшого укладання перемир'я у Кореї [4, З. 438].

Висновки до 1 розділу

Лідери США та СРСР почали усвідомлювати, що досягти вирішальної переваги в історичному протиборстві за рахунок зміни ситуації в Європі на свою користь їм не вдасться. Центр їхніх інтересів став поступово переміщатися до Азії, де в цей час розгорталися великомасштабні процеси, пов'язані зі зростанням національно-визвольного руху та початком аварії старих

колоніальних імперій. У різних країнах цей процес мав свої особливості: в одних (Пакистан, Цейлон, Філіппіни) здобуття незалежності пройшло відносно спокійно, в інших (Індія, Бірма, Індонезія, Сирія) воно супроводжується масовими виступами супротивників колонізаторів. По-третє (В'єтнам, Малайзія) метрополії пішли на надання незалежності лише після затяжних колоніальних воєн. У будь-якому випадку вихід на міжнародну арену великої групи нових незалежних держав створював якісно іншу ситуацію: ні в Ялті, ні в Потсдамі, коли закладалися основи післявоєнних міжнародних відносин, цей фактор зовсім не враховувався. Перед новими державами постало питання пошуку свого місця в системі міжнародних відносин, про вибір зовнішньополітичної орієнтації. Більшість із них Захід був з цілком зрозумілих причин ворожою силою: він асоціювався з колоніалізмом. У такій ситуації погляди лідерів багатьох нових держав зверталися до СРСР, досвід якого вони знаходили для себе чимало цікавого. У СРСР вони бачили реальну противагу Заходу. У свою чергу, і перед СРСР та США постало питання про вироблення свого ставлення до нових держав. То справді був нелегкий процес, який розтягнувся майже на десятиліття, до рубежу 1950-1960-х гг. Розпад колоніальної системи, що почався, різко розширивши зону протистояння наддержав, остаточно закріпив їх перехід від політики співпраці до конфронтації і стимулював інституціоналізацію біполярності.

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Історія знає багато прикладів, коли певні події змінювали вектор розвитку держави, її правовий статус на міжнародній арені і, зрештою, її майбутнє загалом. Такою подією свого часу стало включення Української РСР до членів-засновників ООН. Це зумовлює науковий інтерес до вивчення питання виходу України на міжнародну арену в середині ХХ ст., її ролі у повоєнному світі, а також підштовхує до проведення аналізу змін у її конституційному законодавстві, що, до речі, сьогодні набуває практичного забарвлення.

Після закінчення Другої світової війни людство шукало спосіб запобігти виникненню подібних воєн у майбутньому. Рішення було знайдено 24 жовтня 1945 року на конференції в Сан-Франциско, де офіційно було започатковано функціонування Організації Об'єднаних Націй. Мета організації – зміцнення миру та безпеки на планеті, розвиток співробітництва між державами всіх континентів.

У Вашингтоні представниками СРСР, США, Великобританії, Китаю та ще 22 інших країн 1 січня 1942 р. було підписано Декларацію Об'єднаних Націй. Держави, які підписали цю Декларацію, взяли на себе зобов'язання докласти максимум зусиль для досягнення перемоги та не укладати сепаратного світу [2, с. 139].

Ще одним документом, який увійшов в історію як основоположний акт створення Організації Об'єднаних Націй, стала Декларація чотирьох держав про загальну безпеку від 30 жовтня 1943 [3].

Слід зазначити, що ця Декларація – результат конференції міністрів закордонних справ СРСР, США, Великобританії та надзвичайного та повноважного посла Китаю в СРСР, що проходила у жовтні 1943 р. у Москві. Декларація, зокрема, містила положення про те, що для підтримки миру та безпеки створено міжнародну організацію, яка у своїй діяльності керуватиметься принципом суверенної рівності всіх миролюбних держав, її членами можуть бути всі такі держави (великі та маленькі).

Додамо, що Декларація – перший документ, у якому зафіксовано спільне рішення про створення організації, яку пізніше було названо ООН. Однак через багато обставин питання про право вето при голосуванні в Раді Безпеки, її застосування, а також про те, які саме країни вважатимуться країнами-засновниками ООН, залишалися відкритими. Примітно, що на цій конференції радянська делегація вперше заговорила про включення всіх союзних республік СРСР до переліку країн-засновників ООН. Зважаючи на сказане, слід зазначити, що жодна з союзних республік не мала власного (республіканського) НКІД, а це давало підставу не погоджуватися з пропозицією радянської делегації.

Як відомо, з 28 листопада по 1 грудня 1943 р. проходила Тегеранська конференція керівників Великобританії, СРСР та США, за підсумками якої було прийнято Декларацію трьох держав [4]. До речі, саме цією декларацією підтверджувалася попередня домовленість держав щодо створення Організації об'єднаних націй. Згодом на конференції в Думбартон-Оксі (США; серпень–вересень 1944 р.) представниками США було чітко заявлено, що кожна держава може мати лише один голос. Таке саме положення містилося й у проекті Статуту ООН. Питання щодо кількості голосів ускладнювалося ще й тим, що дві держави (Великобританія та СРСР) були складними національно-територіальними утвореннями. Саме на цій конференції представниками СРСР

вперше було порушено питання про кількість голосів, ними зокрема було запропоновано представництво всіх 15 союзних республік у майбутній ООН. Представники США негативно сприйняли цю пропозицію, а оскільки рішення з цього питання не ухвалювалося, то й дискусія набула гострих форм [2, с. 141].

Ще одним важливим результатом конференції слід визнати те, що було розроблено Статутом майбутньої міжнародної організації.

Біля джерел створення стояли 50 урядів і ряд неурядових організацій, які брали участь у розробці статуту ООН. Перше засідання Генеральної асамблеї відбулося у центральній залі Вестмінстера у Лондоні у січні 1946 року.

Україна брала участь у становленні організації з перших днів її створення. Будучи ще у складі СРСР, українська делегація брала найактивнішу участь у формуванні ООН.

Розглядаючи питання про створення ООН, не можна залишити поза увагою те, що ця організація мала стати дієвим способом контролю за безпекою всіх народів, а також механізмом нагляду за політичною та військовою стабільністю в усьому світі. Саме тому ширше представництво в такій масштабній організації було надзвичайно важливим для держав, особливо для таких великих, як СРСР, США та Великобританія. Знаючи настрої серед держав – майбутніх засновників ООН, в СРСР розуміли, що союзні республіки без розширення їх міжнародно-правового статусу не мають жодного шансу виступити як держави-засновники ООН. Виходячи з цього, повноваження союзних республік, у тому числі й Української РСР, були розширені з прийняттям 1 лютого 1944 р. на X Сесії Верховної Ради СРСР 1-го скликання Закону СРСР «Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин та перетворення у зв'язку із цим Народного Комісаріату закордонних справ із загальносоюзного до союзно-республіканського Народного Комісаріату» [5]

Більше того, оскільки союзні республіки могли стати членами міжнародних організацій лише після отримання ними юридичного права бути учасниками міжнародних відносин та внесення змін до чинних конституцій у

ст. 2 п. «б» вищезазначеного Закону зазначалося, що доцільно доповнити Конституцію СРСР новою статтею такого змісту: «Стаття 18-а. Кожна союзна республіка має право вступати у безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними угоди та обмінюватись дипломатичними та консульськими представниками». Після ухвалення цього Закону СРСР було внесено відповідні зміни до Конституції Союзу РСР та союзних республік. По-перше, Конституція СРСР була доповнена, як ми вже зазначали, статтею 18-а.

По-друге, ст. 14 п. «а» Основного Закону СРСР від 1936 р. отримала таке формулювання: «Веденню СРСР в особі його вищих органів державної влади та органів державного управління підлягає:

а) представництво СРСР у міжнародних відносинах, укладання, ратифікація та денонсація договорів СРСР з іншими державами, встановлення загального порядку у взаєминах союзних республік з іншими державами». У свою чергу, Верховна Рада Української РСР 4 березня 1944 р. ухвалила Закон «Про утворення союзно-республіканського Народного Комісаріату закордонних справ УРСР» [6], в якому фіксувався факт утворення союзно-республіканського Народного Комісаріату закордонних справ УРСР та констатовалася необхідність внесення відповідних доповнень Української РСР від 1937 р.

Таким чином, у республіканській Конституції виникла нова ст. 15-б, відповідно до якої Українська РСР отримувала право вступати у безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними договори та обмінюватись дипломатичними та консульськими представниками. Статтю 19 Конституції УРСР було доповнено пунктом «ч», згідно з яким ведення республіки в особі її вищих органів державної влади та органів державного управління належало «встановленню представництва Української РСР у міжнародних відносинах». Президія Верховної Ради УРСР отримала нові повноваження, а саме: призначати та відкликати повноважних представників Української РСР в іноземних державах та приймати вірчі та відзивні грамоти акредитованих при ньому дипломатичних представників іноземних держав. Статтю 43 Основного

Закону УРСР було доповнено пунктом «ж», в якому зафіксовано, що Рада Міністрів Української РСР зобов'язана здійснювати керівництво в галузі зносин УРСР із зарубіжними державами, виходячи із загальновстановленого Союзом РСР порядку у взаєминах союзних республік із зарубіжними державами», а ст. . 45 закріплювалося положення про утворення Народного Комісаріату закордонних справ УРСР. Як бачимо, згідно з ухваленими законами Українська РСР «номінально мала своє власне Міністерство закордонних справ» [7, с. 369], а прийняті доповнення до Конституції надали їй можливість брати участь у міжнародних відносинах.

При цьому встановлювався контроль найвищих союзних державних органів над органами влади Української РСР та у зовнішній політиці. Забігаючи наперед, зазначимо, що представник української канадської діаспори М. Сосновський в такий спосіб охарактеризував наявність такого міністерства в УРСР: «отримавши право мати власне Міністерство закордонних справ, уряд УРСР не набув жодного права проводити власну зовнішню політику, тому даний етап [її] розвитку ненабагато відрізнявся від періоду 1923–1944 рр.» [8, с. 26].

Такі зміни в союзному законодавстві та законодавстві Української РСР пояснюються насамперед підготовкою керівництва СРСР до Ялтинської конференції, а також тим, що з цього моменту на конституційному рівні було закріплено тезу про те, що союзні республіки мають міжнародну правосуб'єктність. Це давало підстави сподіватися, що керівництво США вже не зможе маніпулювати під час розгляду питання первісного членства в ООН. Згадана вище конференція в Ялті проходила з 4 по 11 лютого 1945 р. Одним із найгостріших на цій конференції стало питання про польсько-український кордон. Після тривалих дебатів керівники урядів СРСР, США та Великобританії погодилися з радянським планом та ухвалили наступне рішення: східний кордон Польщі пройде вздовж лінії Керзона з відхиленням від неї в деяких районах від п'яти до восьми кілометрів на користь Польщі [9, с. 270].

Це рішення трьох лідерів антигітлерівської коаліції було підтверджено на Берлінській конференції [10]. Деякі вчені стверджують, що саме на Ялтинській конференції було закладено міжнародно-правові засади фіксації нинішнього українсько-польського кордону. Це рішення, безумовно, було ухвалено на користь України, оскільки означало міжнародно-правове визнання возз'єднання українських земель, забезпечило остаточне формування єдиної української нації та вплинуло на завершення її консолідації [11, с. 179].

Далі на конференції в Ялті радянськими делегатами було поставлено питання про включення трьох радянських республік, а саме Української, Білоруської та Литовської РСР, нарівні з СРСР, до початкових членів-засновників ООН. Щоправда, під час подальшого обговорення цього питання радянське керівництво вже не пропонувало Литовську РСР, а наполягало на включенні лише Української та Білоруської РСР.

Така пропозиція, по-перше, пояснювалася конституційними змінами, згідно з якими радянські республіки набули широких прав у зовнішніх відносинах. Всі учасники конференції були ознайомлені із законом СРСР від 1 лютого 1944 р. «Про надання союзним республікам повноважень у сфері зовнішніх відносинах та перетворення у зв'язку з цим Народного Комісаріату закордонних справ із загальносоюзного на союзно-республіканський Народний Комісаріат». По-друге, зазначалося, що Українська та Білоруська РСР зазнали найбільших втрат у війні, і їхній внесок у війну незрівнянно більший за внесок багатьох інших країн-членів антигітлерівської коаліції. Крім того, ці дві союзні республіки за чисельністю населення та їх політичним значенням перевершують деякі держави, які віднесені до ініціаторів створення міжнародної організації.

Заслуговує на увагу і той факт, що у підсумковому таємному протоколі засідання глав урядів СРСР, США та Великобританії від 11 лютого 1945 р. у розділі I «Всесвітня організація» окремим пунктом було зазначено таке: під час роботи установчої конференції ООН «Делегати Об'єднаного Королівства та Сполучених Штатів» Штатів Америки підтримають пропозицію про допуск

двох радянських соціалістичних республік, а саме України та Білорусі до початкового членства» [9, с. 274].

Виходячи з цього, С.В. Виднянський виділяє такі чинники, які сприяли досягненню домовленості між СРСР, США та Великобританією: по-перше, цілеспрямована дипломатична та пропагандистська робота, політичний тиск та вміння йти на певні компроміси радянського керівництва, яке у своїх діях спиралося на успіхи Червоної Армії у війні; по-друге, зацікавленість Великобританії у представництві у майбутній організації членів Британської співдружності; по-третє, підвищений інтерес США до якнайшвидшого вступу СРСР у війну проти Японії на Далекому Сході, про що також було досягнуто домовленості в Ялті [11, с. 182].

Підтримуючи думку вченого, хочемо відзначити, що кожна з цих трьох великих держав, з одного боку, намагалася досягти своїх власних цілей, а з іншого – змушена була в деяких питаннях йти на поступки. Втім, питання членства в ООН радянських республік є наочним прикладом. З цього приводу М.В. Яновський писав, що зарубіжні держави в ході дипломатичної боротьби з СРСР були змушені допустити УРСР і БРСР як члени-засновники Міжнародної організації безпеки, хоча й завадили решті радянських республік стати членами-засновниками ООН. У контексті сказаного хотілося б зазначити, що, незважаючи на те, що згода щодо УРСР та БРСР була вимушеною, вона з боку США супроводжувалася ще й спробою отримати для себе додаткові голоси [12, с. 96, 97], що можна назвати правомірним, враховуючи зміст ст. 3 Статуту ООН, де закріплювалося, що членами ООН є держави. Радянські конституціоналісти зазначали, що саме держава має міжнародну правосуб'єктність, а тому суверенітет та міжнародна правосуб'єктність УРСР як початкового члена (члена-засновника) ООН, відповідно, стали загально визнаними [13 с. 279].

Фактично правовий статус союзних республік у складі Союзу РСР був таким самим, як і штатів у складі США, хоча жоден з них не відповідав визначенню «держава» у сенсі цього поняття. Таким чином, Українська та

Білоруська РСР стали членами засновниками ООН, хоча це було, швидше за все, винятком із правила і пояснюється саме визнанням того факту, що вони зазнали великих втрат і принесли величезні жертви у Другій світовій війні.

Як видно, процес створення ООН був у розпалі, залишалось лише доопрацювати і прийняти Статут ООН. Нами вже раніше зазначалося, що проект Статуту було підготовлено ще на конференції у ДумбартонОксі. Для остаточного доопрацювання цього документа було вирішено скликати конференцію у Сан-Франциско 25 квітня 1945 р. На першому ж пленарному засіданні представники СРСР знову порушили питання про запрошення представників Української та Білоруської РСР. Учасникам ще раз було підтверджено дозвіл та доречність участі цих двох радянських республік у конференції, а також доцільність набуття ними статусу початкових членів-засновників ООН. У заяві та меморандумі уряду Української РСР, поширених серед учасників конференції, йшлося про історію утворення цієї радянської республіки, про її першу Конституцію (1919 р.), яка закріплювала право самостійних зносин республіки з іноземними державами, право війни та миру, дипломатичних представництв тощо п. [14, с. 29-34, 35-46].

У Меморандумі, наприклад, зазначалося, що уряд Української РСР виступив з ініціативою створення СРСР, наголошувалося на положенні Конституції УРСР 1937 р. про право вільного виходу союзних республік з його складу, розкривався зміст законів СРСР та УРСР 1944 р. про надання союзним республікам повноважень у сфері зовнішніх відносин. У результаті учасниками конференції було ухвалено рішення про введення Української РСР та Білоруської РСР до членів-засновників ООН. Виконавчий комітет конференції 30 квітня 1945 р. рекомендував запросити делегації обох республік СанФранциско. Не менш важливим й те, що на цій Установчій конференції до її робочих органів було обрано й українських делегатів. Так, Д.З. Мануїльський став головою Першого комітету першої комісії Конференції, і саме цей комітет розробляв текст преамбули та перший розділ Статуту ООН; І.С. Сенін увійшов до Комітету, який розробляв положення про Раду Безпеки (глава V). У роботі

Комітету з питань членства держав у ООН (глава II) брав участь А.В. Паладін. Інші представники УРСР стали членами комітетів з визначення повноважень Генеральної Асамблеї ООН та Економічної та Соціальної Ради у розробці положень про Міжнародний суд [15, с. 14].

Саме від конференції у СанФранциско бере початок історія участі Української РСР у міжнародній організації ООН, реалізація її міжнародної правосуб'єктності та фактичне відновлення її статусу як самостійного члена міжнародних відносин.

ЗМІ Білорусі намагаються за будь-якої нагоди нагадати, що одним із засновників ООН була БРСР. Але тут неминуче виникає багато питань. Чому в засновники ООН були прийняті лише БРСР та УРСР, а не всі республіки СРСР – адже їхній статус був абсолютно рівний? Чому включення БРСР та УРСР пояснюють їх особливим внеском у Перемогу, але при цьому країною-засновницею не стала ще й РРФСР – невже внесок Росії в Перемогу незрівнянно менший за білоруський та український? Чи під СРСР розумілася саме РРФСР? Що не так з усіх точок зору. Які взагалі у БРСР та УРСР могли бути правові підстави – вважатися державами під час підписання Статуту ООН? Адже такі підстави були - БРСР та УРСР справді з 1944 по 1946 рік мали всі атрибути своєї державності: своїми власними республіканськими збройними силами Білорусі та України, задекларованою повною свободою у зовнішній політиці (з правом укладати спілки та міжнародні договори), мали свої МІ. Для цього були внесені зміни до конституції республік.

Сьогодні мені багато хто просто не повірить, дізнавшись, що за Сталіна Білорусь і Україна мали створені на Пленумі ЦК ВКП(б) на самому початку 1944 року національні (державні) білоруські та українські армії. А, наприклад, командувачем республіканської Армією України було призначено генерал-лейтенанта В.П. Герасименко. Але це є факт. Бо для того, щоб БРСР та УРСР змогли вважатися країнами-засновницями ООН, їм були потрібні національні

збройні сили, свої МЗС та інші атрибути державності. Що й було їм тоді надано для вступу до ООН.

Про це ніколи не писали наші підручники історії, як, втім, не пишуть і сьогодні – у незалежних країнах СНД. Це саме те, що прийнято називати «білими плямами» в нашій історії.

Наприкінці 1943 року, після корінного перелому в ході війни, союзники вже не сумнівалися у перемозі і на Московській конференції міністрів закордонних справ країн антигітлерівської коаліції у жовтні 1943 року та на Тегеранській конференції глав держав та урядів у листопаді-грудні того ж року почали обговорювати повоєнне. будову світу. У тому числі - створення ООН, яка мала взяти на себе функції забезпечення колективної безпеки.

До практичного створення ООН розпочали 1944 року, і одразу стало ясно, що організація стане ареною боротьби між Великобританією, США та СРСР. Сталін бачив, що у ООН СРСР опиняється на самоті чи меншості. Тому він вносить пропозицію про включення до ООН радянських республік - як самостійних членів. Москва посилалася на намір британських домініонів бути учасниками організації.

Ця ініціатива Кремля викликала в Лондоні та Вашингтоні здивування, бо республіки СРСР на відміну від британських домініонів (Канади, наприклад) не були державами. Їх не можна було назвати навіть «карикатурами на державність».

У відповідь Москва вигадує трюк із «декоративними» атрибутами державності для союзних республік – запроваджує в них вперше та унікально за всю історію СРСР наркомати закордонних справ та оборони.

1944 року республіки СРСР стали раптом «суверенними державами». А це було так.

Газета «Правда» 28 січня 1944 року повідомила про черговий Пленум ЦК ВКП(б), який розглянув пропозиції Раднаркому СРСР з розширення прав союзних республік у сфері оборони та зовнішньої політики. Того ж дня сесія Верховної Ради СРСР на основі доповіді голови Раднаркому та міністра

закордонних справ В.М. Молотова ухвалила два закони: «Про утворення військових формувань союзних республік» та «Про надання союзним республікам повноважень у сфері зовнішніх відносин». Сама назва цих рішень звучить дуже підозріло для вуха радянської людини (крамольна сама формулювання Пленуму «освіта військових формувань союзних республік», за повторення якої можна було сміливо потрапити до концтабору через кілька років). Про них не згадали навіть у період перебудови, коли в республіках йшло національне піднесення і висловлювалися обережні спроби просити у Центру те, що він раніше давав республікам 1944 року. Бо вся ця історія зі створенням ООН була вже міцно забута до 1980-х.

Тут же були миттєво внесені зміни до Конституції СРСР та до конституції союзних республік. У пресі ці кроки пояснювалися «успіхами у вирішенні національних питань у СРСР та урочистістю ленінської національної політики».

Однак у пересічних громадян СРСР перетворення ключових міністерств із загальносоюзних на республіканські могло викликати лише подив. По-перше, цей «черговий» Пленум ЦК ВКП(б) був зовсім не «черговим», а єдиним за роки війни (а з'їзди партії не збиралися взагалі з 1939 по 1952 р.). По-друге, дивувала разюча блискавичність внесення таких серйозних змін до законодавства та самої системи союзних відносин. По-третє, ці нововведення повністю суперечили сталінській політиці планомірного знищення в республіках усіх національного, яке оголошувалося «сепаратистським» та «націоналістичним». Зрештою, це суперечило позиції самого Сталіна, який за часів створення СРСР категорично відкинув пропозицію керівників Радянської України зберегти за республіками право на самостійні зовнішні відносини та торгівлю.

Це «урочистість ленінської національної політики» і розширення прав республік - ніяк не поєднувалися з репресіями, що розгорнулися, проти цілих народів за їхньою національною ознакою. Тривало масове переселення західних українців та західних білорусів, прибалтів, поголовне виселення з рідних місць кримських татар, чеченців, інгушів, карачаївців, балкарців – із

величезними людськими жертвами. А, наприклад, території чеченців та інгушів, що звільнилися, Сталін і Берія включили до складу своєї рідної Грузії (за що й досі шануються у грузинських шовіністів).

Ставало ясно, що прийняті на Пленумі 1944 нові свободи республік СРСР - це зовсім не щось, близьке до СНД, як ми б сьогодні сказали, а тільки фікція.

Згідно з рішеннями Пленуму, були справді започатковані у всіх республіках СРСР свої наркомати закордонних справ, які проіснували до 1946 року. Але там тисячі чиновників абсолютно нічого не робили, отримуючи ні за що свої високі зарплати, оскільки Москва не дозволила їм встановити дипломатичні відносини навіть із Монголією та новоявленими під час окупації «країнами народної демократії» - маріонетками СРСР у Східній Європі.

Ці створені рішенням Пленуму в 1944 році МЗС республік СРСР багаторазово зверталися до МЗС СРСР з різними пропозиціями про налагодження дипломатичних зв'язків із сусідніми країнами - але отримували спочатку відповідь «чекати», а потім взагалі не отримували від Кремля жодних відповідей. Вся ця «бурхлива» діяльність МЗС республік СРСР не мала жодного практичного сенсу, хоча коштувала платникам податків величезних витрат (недоречних в умовах військової розрухи) на утримання ілюзорних республіканських міністерств закордонних справ - з високими зарплатами «паперових чиновників», які живуть у найдорожчих найкращих столиць республік.

Що стосується республіканських армій і наркоматів оборони, то вони викликали ще більші побоювання у Кремля (як сепаратизм республік) - ніде насправді не були створені, існуючи тільки на папері. Я не маю даних щодо Білорусі (можливо, тут і були реальні півкроки в цьому напрямку), але єдиним винятком стала Україна – як пишуть відомі російські історики Ю.Т. Теміров та А.С. Донець у книзі "Війна" (М., "ЕКСМО", 2005). Там не лише 11 березня 1944 року призначили народного комісара оборони України (ним став генерал-лейтенант В.П. Герасименко, який згодом командував одночасно Київським

військовим округом), а й розробили структуру республіканської Армії України та наркомата, сформували його штат.

Фактично Україна стала єдиною республікою СРСР, яка в період перебування в СРСР мала (нехай і недовго) свої власні збройні сили республіки, що існували паралельно з Радянською Армією.

Ця «поблажка» (а більш – ілюзія для Заходу), була, швидше за все, викликана тим фактом, що західні союзники у переговорах зі Сталіним про майбутній устрій Європи постійно ставили разом із «польським питанням» та «українським питанням», вимагаючи від Москви дати Україні якщо не державність, то хоч би «розширену автономію».

Гра до національної Армії УРСР тривала до травня 1946 року. Наївний генерал Герасименко з усією серйозністю поставився до призначення і постійно посилав до Москви прохання чіткіше визначити коло повноважень його комісаріату. У відповідь – тиша. Замість відповіді у жовтні 1945 року Герасименко переводять на посаду заступника командувача Прибалтійського військового округу, і міністерство оборони України залишається без міністра, а у травні 1946 року взагалі ліквідується.

Ігри в «країни СНД» були в СРСР закінчені навесні 1946 року, коли відпала сама потреба: ООН була створена, і «протиснути» в неї вдалося з 15 республік лише Білорусь та Україну. Причому Москва себе настільки вважала тепер вільною від цих «ігор у державність республік», що ліквідувала ці паперові зачатки державності не тільки в тих республік, що до ООН не увійшли, а й у БРСР та УРСР. Які з ліквідацією відомств зовнішньої політики та національних збройних сил - формально вже не могли бути членами ООН і мали бути виключені з ООН за фактом втрати ними атрибутів будь-якої державності.

Цього виключення з ООН БРСР та УРСР не сталося з незрозумілих причин – вони, згідно зі Статутом ООН, вже з травня 1946 року перестали відповідати статусу країн, здатних бути членами ООН.

Чому взагалі до країн ООН було обрано саме БРСР та УРСР? Пропаганда СРСР та пропаганда нинішніх буржуазних Білорусі та України дають таке пояснення: мовляв, ці дві республіки отримали це право за їхній внесок у розгром Німеччини.

Насправді внесок усіх народів республік СРСР у Перемозі над Німеччиною дорівнює: ніхто не має права заявляти, що з німцями воювали лише українці та білоруси, а казахи, росіяни, грузини та інші лише відсиджувалися у тилу, цими двома народами прикриваючись у війні, як "гарматним м'ясом". Сама ідея обирати білорусів та українців з інших республік СРСР як «воюючих у війні» - образлива для інших народів СРСР. І ця ідея ніяк не могла виникнути в СРСР, а виникла за кордоном. Звичайно, БРСР та УРСР прийняли головний удар агресора, тут йшла війна спочатку у напрямку на Схід, а потім назад, що зазнавало величезних руйнувань та загибелі цивільного населення. Але точно так було і на території РРФСР, і на території республік Балтії, і на території Молдови. В рівній мірі. Але чомусь засновниками ООН стали не республіки Балтії, РРФСР та Молдови, а лише дві республіки з усього СРСР – БРСР та УРСР. У чому ж справа?

А пояснюється просто. Зрозуміло, що ігри СРСР із створенням «паперового суверенітету» республік не могли переконати Англію та США. Вони були категорично проти включення до засновників ООН усіх 15 республік СРСР. Це була чітка позиція Англії, а ось позиція США в 1944 році стала не такою вже міцною.

Як пише найвідоміший російський історик професор А.М. Буровський, у 1944 році, ще до створення Ізраїлю, кола єврейських мільйонерів США, які надають вагомий вплив на американську політику, були стурбовані варіантом Нової Єврейської Держави - єврейської автономії-державності на території Білорусі та України, столицею якої було обрано Гомель. Ці пропозиції США щодо створення єврейської державності (що включає низку територій Білорусі та Північної України) були направлені Сталіну. Американські мільйонери єврейського походження пропонували взяти на себе повністю всі витрати по

післявоєнному відновленню Гомельської та Вітебської області та низки інших областей Білорусі та України - із відтворенням промисловості та інфраструктури, з відкриттям потужних підприємств та соціальним захистом населення, включаючи величезні пенсії ветеранам війни (усім, а не лише євреям). Це була детально розроблена концепція, теоретично можлива, на яку мільйонери США єврейського походження, які народилися в Білорусі та Україні, були готові виділити астрономічні на той час гроші та ресурси. Нагадаю, що на історичних землях Речі Посполитої (Польща, Білорусь та Україна) проживало до нашестя Гітлера і протягом півтисячі років 2/3 всіх євреїв планети.

Москва, шукаючи шляхи розширення ООН за рахунок республік СРСР, не відповіла відмовою, а виявила нібито зацікавленість в обговоренні теми. Ні «так», ні «ні». У результаті Москва перемогла, змусивши США з політичних ілюзій щодо можливості створення Єврейської Автономії зі столицею в Гомелі - включити до складу країн-засновниць ООН Білорусь та Україну, хоча ці дві республіки СРСР мали нітрохи не більший ступінь державності, ніж інші в СРСР, а їх внесок у Перемогу дорівнював вкладу інших республік.

Через політичні поєднання вийшло (якщо вірити історичним джерелам), що БРСР та УРСР були обрані США з інших республік СРСР у засновники ООН лише з прицілом на вирішення «єврейського питання» в цих республіках, бо їхня державність означала і більш вагомі права на державність Єврейської автономії, настільки потрібній єврейській діаспорі у США. У цьому питанні остаточною метою було створення єврейської держави в Європі зі столицею в Гомелі, але це втратило взагалі всяке значення після реального створення Ізраїлю в 1947 році - причому, з прямою участю СРСР у народженні цієї країни.

У результаті безпринципний Сталін зміг вкотре обдурити США, провівши в ООН під ширмою стурбованості Америки «єврейським питанням» хоча б дві радянські республіки з 15-ти.

Ці маловідомі сторінки історії вкотре доводять, що державність нинішніх країн СНД - не щось ефемерне і шойно «вигадане перебудовою Горбачова», і

навіть сам Сталін цю державність республік вводив до СРСР. Нехай формально, не допускаючи її реалізації насправді, але усвідомлював при цьому ПРАВО республік на державність, яким і спекулював у торгах зі США з приводу створення ООН.

У плані історії це створює взагалі величезну історичну альтернативу, поки що ніким не розглянута: якби США та Англія прийняли в ООН усі республіки СРСР з умовою їх не тільки формальної, але реальної державності (яку б дав-таки СРСР) - то як би тоді склався сам перебіг історії? Фактично республіки СРСР набули прав країн «народної демократії» у захопленій СРСР Східній Європі (права державності Польщі, Чехословаччини, Угорщини, НДР, Болгарії, Румунії, Албанії, Югославії). Адже, згідно з Рішенням Пленуму ЦК ВКП(Б) 28 січня 1944 року, республіки СРСР набули точно такої в рамках комуністичного контролю москви державності, як ці країни: право на свою зовнішню політику і на свою національну армію.

Подальший розвиток цієї тенденції як історичної альтернативи – тема для інших можливих історичних досліджень. Але факт є факт: зрештою республіки СРСР досягли в 1991 році такого статусу суверенних держав, як Угорщина, Польща і Чехія. У певному сенсі це вважатимуться просто поверненням до рішень Пленуму ЦК ВКП(Б) від 28 січня 1944 р.

Висновки до 2 розділу

Таким чином, ставши однією з держав-засновників та повноправних членів ООН, Українська РСР набула статусу суб'єкта міжнародного права, активним учасником міжнародних відносин, затвердила свій міжнародно-правовий суверенітет. Ці зміни свого часу знайшли свій відбиток у законах СРСР і УРСР 1944 р. Проте, вважає П.П. Кремнев, участь у створенні ООН та членство в ній для Української РСР та Білоруської РСР було питанням, головним чином, політики, а не права [16, с. 26], адже І.В. Сталін намагався не

лише розширити представництво СРСР в ООН, а й пом'якшити негативний резонанс, викликаний серед міжнародної громадськості фактичною війною радянського режиму та його каральних органів у Західній Україні. Зокрема, О.В. Задорожний стверджує, що селективність форм та змісту міжнародних договорів, у яких УРСР виступала окремою стороною, була продиктована інтересами та тактикою політики СРСР щодо інших держав [17, с. 574].

Ми повністю погоджуємося з цим твердженням. Пояснимо свою позицію. По-перше, на конституційному рівні було закріплено обов'язок Ради Міністрів Української РСР здійснювати керівництво у сфері відносин республіки із зарубіжними державами з урахуванням загальновстановленого Союзом РСР порядку у цих взаєминах; по-друге, центристські тенденції та партійний тиск з боку КПРС на республіканські органи державної влади та управління не надавали можливості уряду УРСР проводити власну міжнародну політику. І все ж зміна міжнародно-правового статусу Української РСР мала важливе (а головне, позитивне) значення для України. По-перше, хоча де-факто він був обмеженим та залежним, проте де-юре визнавався іншими суверенними державами-членами ООН, що створювало умови для рівноправних відносин республіки з іншими країнами. Для Української РСР державний суверенітет став своєрідним суверенітетом взаємозалежності, взаємовизнання [18, с. 149]. По-друге, вихід УРСР на міжнародну арену, активну участь її представників у післявоєнному міжнародному житті збагатили досвід української дипломатії, заклали основи дипломатичної служби, започаткували належне вирішення проблем як міжнародного права, так і державного суверенітету (теоретико-правових) тощо. Тому, на нашу думку, неправомірно вважати зовнішній суверенітет УРСР лише «фікцією». Інша справа, що ні своїм внутрішнім, ні зовнішнім суверенітетом, будучи, так би мовити, «вбудованою» в політичну систему СРСР, протягом усієї своєї історії Українська РСР повною мірою так і не мала, і це вкотре підтверджує необхідність захисту державного суверенітету та територіальної цілісності нашої держави.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» 1956-1964 рр. НА МІЖНАРОДНУ ДІЯЛЬНІСТЬ УРСР УСФЕРІ ЕКОНОМІКИ ТА КУЛЬТУРИ

В Українській Радянській Соціалістичній Республіці уряд та вся вертикаль влади утверджували принципи колективізму, соціалістичного патріотизму та інтернаціоналізму, які виступали основою нової комуністичної моралі. Усе це підкорялося досягненню цілей радянської культурної політики, яка, згідно з офіційними визначеннями, служила будівництву соціалістичного суспільства та формуванню єдиної спільності – радянського народу. Усі галузі

культури, література і мистецтво мали бути єдиним механізмом у цій складній системі перетворень. Основні вектори культурної політики у Радянському Союзі ставили рішення з'їздів партії та її Центрального комітету. Потужний партійний апарат, розробляючи заходи та механізми їх проведення через роботу комсомольських органів, творчих спілок письменників, художників, композиторів, жорстко контролював їхню реалізацію. Слід зазначити, що базові основи культурного розвитку закладалися офіційними постановами ЦК КПРС, які багато в чому мали декларативний характер.

1944 р. з евакуації повернулася до Києва Академія наук України. Якщо 1945 р. налічувалося 267 науково-дослідних установ, то 1950 р. – 462. Радянське керівництво підтримувало творчу діяльність української інтелігенції, відображення ними випробувань воєнного часу. Насправді мали місце і перегини партійних комітетів. Так, з ініціативи Компартії в Україні було проведено кампанії, спрямовані проти творчої інтелігенції. Ініціюючи боротьбу з відхиленнями від радянської лінії, партійні комітети фактично перекручували культурне життя в Україні, а саме літературу, мистецтво, стан історичної науки. Близько сотні українських діячів науки, культури та мистецтва було звинувачено в українському буржуазному націоналізмі. Істориків звинувачували у націоналістичних проявах, у поширенні навчань В. Антоновича та М. Грушевського про самобутність українського народу. Особливу активність у цій боротьбі виявив Л. Каганович, який у 1947 р. був знову призначений першим секретарем ЦК КП(б)У. Національне питання було однією з найактуальніших сторін політичного життя радянського суспільства [13]. Тому під прикриттям боротьби з буржуазною культурою переслідувалися будь-які прояви українського патріотизму. До таких влада відносила навіть тих, хто виявляв пасивне опір чи невдоволення існуючим режимом. Навіть перевага чогось українського вже сприймалася як націоналізм, вважалася неблагонадійною і заслуговувала на пильне спостереження органів держбезпеки. Всі іноземці, а також ті, хто спілкувався з іноземцями,

розглядалися як потенційні шпигуни. Здійснювалося тотальне стеження та контроль за населенням.

Великих втрат зазнала українська культура внаслідок вилучення з бібліотек 1954 р. 111 назв книг. Під заборону потрапили книги багатьох українських політичних діячів та письменників (М. Скрипника, П. Любченко, С. Єфремова, О. Олеся, М. Зерова та ін.). Державна культурна політика була підпорядкована завданням будь-якими засобами покінчити з національно-визвольним рухом. З метою остаточно придушити в людях навіть найменшу потяг до свого волевиявлення, інакодумства, у дію вступала фальсифікація та приписування порушень, або навіть злочинів. Важливо відзначити, що процес ідеологічного контролю здійснювався практично на всіх рівнях починаючи з ЦК КПРС та закінчуючи партійними комітетами у самих закладах культури та творчих спілках [8, с. 305-310]. Зміни на краще у цьому плані відбулися після засудження культу особистості І. Сталіна у 1956 р. на XX з'їзді КПРС. Взагалі цей період так званої «відлиги» багато в чому був пов'язаний із діяльністю партійного та радянського керівника М. Хрущова. Було здійснено перегляд ролі І. Сталіна історія країни. Вперше пролунало звинувачення колишнього лідера у насадженні культу особистості, було озвучено потребу реабілітації жертв репресій. Почалася десталінізація. У роки «відлиги» українські вчені, окрім досягнень у точних науках, проводили важливі наукові дослідження соціогуманітарного спрямування – в галузі історії, філософії, права, мовознавства та літературознавства, мистецтвознавства, педагогіки та психології. Роботи та розробки провідних українських вчених були відомі не лише в УРСР та СРСР, а й далеко за їхніми межами. Показово, що були започатковані важливі видавництва, такі як: «Наука» – видавництво Академії наук України, Державне видавництво образотворчого мистецтва та музичної літератури УРСР, Державне видавництво дитячої літератури України (з 1964 р. «Райдуга»), обласні книжково-журнальні видавництва Харкові, Одесі, Львові та інших містах.

Взятий курс країни на зміцнення матеріально-технічної бази другої половини 1950-х-1960-х років передбачав використання досягнень науково-технічної революції, здійснення електрифікації всієї країни, радіофікації, проведення автоматизації виробництва та ін. Будувалися заводи та фабрики, відкривалися численні університети, наукові установи, бібліотеки, театри та інші заклади культури. СРСР, як і весь світ, було охоплено НТР, тільки тут вона розвивалася переважно у військово-промисловому комплексі. До основних досягнень слід віднести такі: винахід лазера, створення першого атомного криголама, запуск балістичної ракети і супутника Землі, політ Ю. Гагаріна в космос (1961 р.), застосування атомної енергії. Також цей історичний період можна охарактеризувати напруженим суперництвом у сфері освоєння космосу між СРСР та США. Космічні перегони стали важливою частиною культурного, технологічного та ідеологічного протистояння періоду «холодної війни». Також розвивалася хімічна та інші галузі промисловості, було зроблено багато важливих відкриттів світового значення. Все це дозволяло СРСР ширше використовувати нові можливості та досягнення людства, розвиваючи та примножуючи культурні багатства.

У національно-свідомій творчій інтелігенції з'явилася надія на українське відродження. Портрети та скульптури Сталіна масово демонтували. У музеях відбувалася масштабна зміна експозицій. Не лише радянська, а й українська ленініана передбачала створення на замовлення держави портретів, літератури про Леніна – це була гігантська індустрія.

Однак, не можна не вказати і на проблему створених незатребуваних мистецьких творів. Важливо наголосити, що друга половина 1950-х років стала поворотним пунктом в українському живописі, літературі, кіно та культурі. Оминаючи політичні утиски, українські літератори доносили до читача високі ідеї гуманізму, почуття патріотизму. Так, у ці роки стали надбанням широкого загалу поеми О. Малишка «Прометей», О. Гончара «Прапороносці». У Москві 1956 р. було засновано театр «Сучасник», у повсякденний побут входило телебачення. У хрущовську епоху та наступні роки в культурі ще зберігалася

якийсь час вільнодумство (1966 р. опубліковано роман М.А. Булгакова «Майстер і Маргарита»), але поступово воно приглушувалося владою. Вже на початку 1950-х років. в Україні діяло 96 театрів, здебільшого йшов творчий пошук нових театральних постановок. Набирав популярності виробничий роман, де описувалися радянські будні та проблеми, які вирішуються мудрим партійним керівництвом. Зазначу, що той, хто не був членом Спілки письменників, майже не мав змоги видаватись. Одночасно зміцнів рух поетів-бардів (Б. Окуджава, В. Висоцький, Ю. Візбор), які оспівували не радянські здобутки, а дружбу та любов. Знову набирали чинності підходи «соціалістичного реалізму», коли бажане видавали за дійсне. Найчастіше відбувалося спотворення істини для влади. Поряд із цим розвиток отримували наукові та творчі зв'язки радянських, у тому числі й українських вчених, із вченими зарубіжних країн.

Зрозуміло, вони розвивалися під пильним контролем партійних та спеціальних органів, проте зв'язки українських учених сприяли розширенню кругозору, допомагали впровадити нові методи та розробки на практиці [14].

Важливо наголосити, що УРСР у той історичний період та в наступні роки тісно співпрацювала з ЮНЕСКО у культурній сфері. Це стосувалося як діяльності музеїв, широкого спектра культурних установ республіки, і проведення міжнародних симпозіумів і наукових конференцій [15]. У цьому контексті також важливо згадати про діяльність громадської організації – Українського товариства дружби та культурних зв'язків із зарубіжними країнами (засновано у 1959 р.). Основною метою його діяльності було поширення інформації про досягнення радянської України та протистояння антирадянській пропаганді. Суспільство відправляло до зарубіжних країн, де проживали представники української діаспори, різні виставки та літературу, які показували життя в УРСР з позитивного боку. Також ця організація сприяла розвитку україністики закордоном, переправляючи до університетів та наукових організацій видану в СРСР літературу українською мовою [16, с. 67-74].

Невипадково матеріали Товариства та її листування довгі роки було засекречено. Змагання двох полярних систем – соціалістичної та капіталістичної здійснювалося з усіх напрямків: політичного, ідеологічного, економічного та культурного. Країни соціалістичного табору ставили за мету однозначно наздогнати і перегнати країни заходу у сфері науки і техніки, в освітньому та культурному розвитку, а також у використанні нових досягнень людства. Найяскравішими були зміни та новизна у культурному та духовному житті країни. Важливо відзначити, що «відлига» відкрила нові можливості для відродження культури, національного відродження після утисків та репресій представників української культури режимом. «Відлига» породила таке нове явище суспільно-культурного життя, як шістдесятництво. Рух шістдесятників в Україні – це культурно-політичний феномен. Гуманітарна інтелігенція виступила проти русифікації та прагнула відродження національної культури. Найбільшого впливу шістдесятники надавали на літературний процес. Це було часом виникнення нових позитивних тенденцій у літературі, часом творчого поновлення. У плани шістдесятників не входило відділення України від СРСР, вони виступали за лібералізацію чинного режиму.

Друкувалися статті, у яких поширювалися нові ідеї та бачення. З'явилася поема «Розстріляне безсмертя», присвячена жертвам сталінських репресій, поема «Мазепа» та біографічний роман «Третя рота» В. Сосюри, Л. Первомайського «Дикий мед», роман Г. Тютюнника «Вир». У поезії та прозі активно виступали Д. Павличко, Ю. Мушкетик, І. Драч та ін. Великою популярністю користувалися твори українських сатириків М. Годованця, Ф. Маківчука та ін. Літературну критику представляли І. Дзюба, Є. Сверстюк, І. Світличний, В. Чорновіл та ін.

Яскравим свідченням визнання здобутків української культури періоду «хрущовської відлиги» були присудження Ленінських та Шевченківських премій. Це були найвищі та найпочесніші в державі та республіці премії. Ленінську премію було присуджено О. Довженку за літературний кіносценарій «Поема про море» (1959 р.); М. Рильському за збірки віршів «Троянди та

виноград» та «Далекі небосхили» (1959 р.); М. Стельмаху за трилогію романів «Хліб і сіль» (1959), «Кров людська – не водиця» (1957), «Велика рідня» (1951); О. Гончару за роман «Тронка» (1962).

Важливою подією стало повернення до літератури кращих творів з літературної спадщини українських письменників – М. Куліша, І. Микитенко, В. Блакитного, О. Вишні. Здоровим явищем було поповнення рядів літераторів молодими талановитими поетами та прозаїками. Це художні твори, написані В. Коротичем, І. Драчем, М. Вінграновським, В. Коломійцем, Б. Олійником, Є. Гуцалом та ін. Українська література позиціонувала себе як національна за формою та соціалістична за змістом. Провідною фігурою серед молодих поетів був В. Симоненко. У 1962 р. вийшла його збірка «Тиша і грім». Основна ідея творчості поета – безмежна любов до рідної землі. Стрімко в українську літературу наприкінці 1950-х років увійшла молода українська поетеса Л. Костенка. Її перші збірки, написані за часів «відлиги» – «Промені землі», «Вітрила».

У хрущовську епоху було реабілітовано письменників «розстріляного українського відродження», тоді було надруковано їх раніше заборонені твори. На них орієнтувалися молоді літератори, що часто ставали об'єктом критики комуністичної партії. У літературу прийшла «жива людина», яка розкуто мислила, високо цінувала красу, була здатна розкрити свої переживання. Таким чином, йшлося про комуністичні ідеали, а також про те, що пізніше було названо «соціалізмом з людським обличчям». Важливо відзначити, що далеко не всі шістдесятники ставили під сумнів існуючий суспільний устрій, навпаки, багато хто сподівався на його реальне покращення.

Важливо відзначити, що незважаючи на утиски та переслідування, в СРСР існувала система забезпечення творчої інтелігенції, яка дозволяла практично не дбати про фінансову ефективність своєї діяльності. Моральне та матеріальне заохочення у вигляді премій, почесних звань та урядових нагород ставило частину творчої інтелігенції у досить привілейоване становище

порівняно з іншими групами населення і надихало на нові звершення [8, с. 305-310].

Послаблення тиску з боку політичного режиму спричинило загальні позитивні зрушення у культурному житті України. Значно збільшилася кількість виданих романів та повістей, лише 1963 р. в українських журналах було опубліковано близько двадцяти нових творів. Однією з головних тем у творах було життя українського села у перші повоєнні роки. Результатом творчих пошуків поетів та художників стало глибоке відтворення життя, прагнення втілити ідеал прекрасного в образах та картинах. Долаючи сталінські ідеологічні перепони, художники поверталися до осмислення та розкриття загальнолюдських цінностей та ідеалів, до реальної та багатогранної особистості. Однак на загальному тлі розвитку позитивних зрушень існувала велика загроза асиміляції українського народу, забуття української мови та знищення української культури. Про це красномовно у своєму листі, адресованому до поета Андрія Малишка, писав молодший колега Василь Стус – «Я хочу лише добра, чесного добра, а асиміляторство – хіба це чесна штука?» [17].

У 1962 р. на хвилі властивої «відлиги» лібералізму в журналі «Новий світ» було опубліковано розповідь А. Солженіцина про життя ув'язнених радянського концтабору – «Один день Івана Денисовича». Це дало велике прозріння. Паралельно з офіційною літературою дедалі більшу роль життя інтелігенції грав самвидав. З середини 1960-х років. у самвидаві активно поширювалися «Колимські оповідання» Варлама Шаламова про сталінські репресії.

Одним із засобів зміцнення «дружби народів» служило використання російської мови як мови міжнаціонального спілкування, що в 1950-1980-х гг. з різною інтенсивністю набував зміст русифікації. Так, наприклад, в УРСР українською мовою в загальноосвітніх школах навчалося у 1959-1960 навчальному році – 70,6 % учнів, у 1976-1977 – 57,8%. Серед духовних здобутків українського народу досліджуваного періоду гідне місце посідає

образотворче мистецтво. У цей час слабшає культурна ізоляція СРСР. Виставка образотворчого мистецтва «Радянська Україна» – найбільша в історії українського образотворчого мистецтва налічувала понад 6 тисяч нових художніх творів. Підготовлена до декади української літератури та мистецтва у 1960 р. у Москві, вона стала підсумком здобутків українського живопису, скульптури та народно-декоративного мистецтва за повоєнний час. У політичному плані серед художників найактивнішою була Алла Горська.

Разом з іншими правозахисниками – режисером Л. Танюком, поетами В. Симоненком та І. Світличним – вона стояла біля витоків Клубу творчої молоді, улюбленого місця зустрічі київської інтелігенції 1960-х років. З рухом «шістдесятників» пов'язане ім'я талановитої української художниці Тетяни Яблонської. У 1960-ті роки, вона на противагу «соціалістичному реалізму» демонструвала нові рішення та образи, в яких яскраво вирізнялися давня традиція українського народного живопису. Разом з іншими митцями вона стала фундатором фольклорного спрямування в українському образотворчому мистецтві. Особливо резонансним твором хрущовської доби став Шевченківський вітраж у вестибюлі головного корпусу Київського університету. Його створила відома художниця А. Горська до 150-річчя від дня народження поета. Однак цей вітраж був визнаний ідеологічно шкідливим і знищений. На матеріалах фронтових спогадів було створено велику кількість картин. Д. Безуглий «Форсування Дніпра», С. Отрощенко «Німецькі окупанти в Україні», Т. Яблонська «Ворог наближається». Провідним майстром української книжкової графіки був В. Касьян. Молоді художники намагалися без фальшу показати жорстку реальність такою, якою вона була насправді. Герої їхніх полотен переважно люди романтичних професій – полярники, геологи, комсомольці, які підкоряли Далекий Схід – це молоді, сповнені рішучості змінювати країну інтелектуали.

Підкреслю, що з того часу, як у 1957 р. СРСР запустив на орбіту Землі перший супутник, окреме місце у колективній уяві радянської культури займала тема освоєння космосу. Це була щира віра у оновлення системи [18].

Наприклад, елементи «суворого стилю» було відображено у творчості таких художників як В. Чеканюк, В. Зарецький, М. Вайнштейн. Продовжувався розвиток монументальної скульптури. Споруджувалися пам'ятники партійним, військовим діячам, двічі героям Радянського Союзу, героям війни та праці. У Києві 1954 р. було встановлено пам'ятник М. Щорсу (скульптори М. Лисенка, В. Бородай, М. Суходолов). До найкращих у мистецькому плані монументів того часу належали пам'ятник О. Пушкіну в Києві (1962 р., скульптор О. Ковалев) та ін. В Україні монументальне мистецтво стало територією відносної свободи.

Висновки до 3 розділу

В історії культури СРСР та Радянської України дуже насиченим і не одномірним за значенням був період «холодної війни» та хрущовської «відлиги». Вплив ідеологічного повоєнного протистояння до 1975 р. сповна виявлялося у радянській культурі, у широкому нав'язуванні партійно-радянської вертикаллі системи комуністичних постулатів серед творчої інтелігенції. Однак проведення політики у культурній сфері за принципом соціалістична за змістом та національна за формою, її диференціація щодо підтримки національних республік, як показує наш матеріал, мали неоднозначні реальні результати, далекі від багатьох цілей, що декларуються. У цьому контексті культурна політика щодо України, особливо хрущовської «відлиги», частково сприяла формуванню та утвердженню української національної самосвідомості. Однак слід враховувати і наскільки непростим і ризикованим був цей шлях у Радянському Союзі та Україні особливо. За умов існування за «залізною завісою», де зберігався суворий ідеологічний контроль – це були сміливі кроки української інтелігенції. За всієї сили партійно державного впливу творчу інтелігенцію, не можна було ізолювати радянське суспільство від закордонного впливу та демократичних тенденцій. Дуже важливо відзначити, що розрядка міжнародної напруженості з 1975 р. вельми сприяла

розширенню міжнародних зв'язків СРСР, у тому числі у сфері культури. Таке зміцнення і розширення зв'язків нерідко розглядалося сторонами як можливість здійснення пропаганди переваг життя як капіталістичного, і соціалістичного строю.

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ В УРСР ТА ЙОГО МІСЦЕ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Після усунення М. З. Хрущова офіційна пропаганда пом'якшила свої рішення стосовно тих діячів мистецтва, творчість яких з різних причин «не було зрозуміло, тому й визнавалася класово чужим і політичним шкідливим». У журналі «Комуніст» – теоретичному органі ЦК КПРС – з'явилися позитивні оцінки творчості прозаїка В. Аксьонова, поета А. Вознесенського, кінорежисера С. Параджанова та низки художників³. Відбувся перегляд деяких ідеологічних настанов щодо віруючих⁴. Однак ознаки деякого послаблення в культурі стали змінюватися посиленням ідеологічного контролю, який виявився у справі письменників А. Синявського та Ю. Даніеля, які звинувачувалися у передачі для видання за кордон своїх творів, кваліфікованих правоохоронними органами «як ганьблять радянська держава та суспільний устрій».

Справа А. Синявського та Ю. Даніеля ознаменувала перехід до відкритих форм політичного переслідування. Принципово новим ставало те, що проводився публічно, з пропагандистським висвітленням у пресі. У свою чергу, до Президії ХХІІІ з'їзду КПРС, до Президії Верховної Ради СРСР було направлено листи, підписані діячами вітчизняної культури К. Чуковським, І. Еренбургом, В. Шкловським та іншими, на захист письменників. Зазначимо, що подібні акції, з середини 60-х до початку 80-х рр., тобто колективні листи радянському керівництву, підписані видатними вченими, діячами літератури та мистецтва, стали характерним проявом політичного протесту в СРСР.

Іншим явищем у опозиційному русі стали акти відкритого протесту. У грудні 1965 р. у Москві відбулася демонстрація, учасники якої на чолі з А.Д. Сахаровим «наполягали на тому, щоб радянська влада виконувала власні закони». Таким чином, у країні зароджувався правозахисний рух. Пояснення тому, що дисидентський рух виник саме в період правління Л.І.Брежнєва ряд дослідників знаходять у тому, що усунення Н.С.Хрущова не тільки поклало кінець відкритим дискусіям про сталінську епоху, а й породило контрнатуп з

боку ортодоксів, які прагнули реабілітації Сталіна Дисидентство стало насамперед рухом самозахисту проти можливості такого розвитку подій, який залишався актуальним. Але дисидентство стало також проявом розчарування у можливості системи реформуватися. Хрущовська відлига змінилася усвідомленням того, що реформування суспільства може статися внаслідок тривалого та повільного процесу боротьби та тиску на владу. Проте метою діяльності дисидентів було реформування суспільства, а не злам самої системи. Нарешті дисидентство стало можливим тому, що сталося пом'якшення режиму з відмовою від жорстких репресивних методів в управлінні країною, відходом від тоталітаризму до авторитаризму. Терор у його крайніх формах був руйнівний і самої системи.

Тому репресії здійснювалися методами м'якшими та опосередкованими у межах чинного законодавства. Що ж являло собою дисидентство як перебіг суспільної думки 60–70-х рр.? За визначенням в офіційній літературі, дисиденти – це «люди, які відступають від вчення панівної церкви (незгодні, інакодумці)». Імперіалістична пропаганда, пояснює словник, використовує цей термін «для позначення окремих відщепенців, які відірвалися від соціалістичного суспільства осіб, які активно виступають проти соціалістичного ладу, стають на шлях антирадянської діяльності, порушують закони і, не маючи опори всередині країни, звертаються за підтримкою за кордон, до імперіалістичних підливних центрів – пропагандистських та розвідувальних».

Досить жорстку оцінку діяльності дисидентів давали і керівники Радянської держави, зокрема Л.І. Брежнєв. «Наш народ вимагає, щоб з такими, з дозволу сказати, діячами поводитися як із противниками соціалізму, людьми, що йдуть проти власної Батьківщини, посібниками, а то й агентами імперіалізму. Природно, що ми вживаємо, і вживатимемо щодо їхнього заходу, передбачені законом». Голова КДБ Ю.В. Андропов зазначав, що до дисидентів ставляться люди, «що спонукаються політичними чи ідейними помилками, релігійним фанатизмом, націоналістичними вивихами, особистими образами і

невдачами,... нарешті, часом психічної нестійкістю» [9]. Відмінну точку зору висловлює А. Сінявський, характеризує дисидентство як інтелектуальний, духовний та моральний опір уніфікації думки та її омертвіння.

У країнах Балтії та Східної Європи основною темою дисидентської комунікації у 1960–1980 роках була правозахисна. Причому російські та українські дисиденти не могли офіційно виступати за кордоном, декламувати свої ідеї, критикувати владу. Вони створювали альтернативну інформацію для самвидаву, передавали її для трансляції на заборонених радіостанціях. Однак польські та чеські дисиденти виступали у Західній Європі з правозахисною тематикою, оприлюднили самвидав. У 1960-1980 рр. дисидентська комунікація виявлялася за допомогою самвидаву та тамвидаву, "квартирників" та "кухонних розмов", організації клубів за інтересами, творчих вечорів, трансляції альтернативної інформації по заборонених радіостанціях, а у символічному полі – у вивішуванні національних прапорів, написів на стінах будівель. Дисиденти висловлювали альтернативні погляди на історію, літературу, культурологію, релігієзнавство, філософію та інші гуманітарні науки.

Більшість документів дисидентської тематики складають справу операції "Блок" щодо українських дисидентів, де описані їх інформаційно-комунікативна діяльність, методи поширення інформації, канали передачі текстів за кордон, розшифрування прослуховувань, інформаційні кампанії, контрпропагандистські заходи проти інакодумців за допомогою офіційних ЗМІ [6, . 9]. Один із популярних способів друкувати новини з інших республік СРСР – листівки, які були найпоширенішою формою дисидентських протестів, спроб згуртувати людей. Вони були написані конспіративно від руки (друкованими літерами), складені з вирізаних газетних заголовків або виготовлені на друкарській машинці. Крім того, поширювалися анонімні листи та записки, які містили погрози фізичної розправи партійним та державним керівникам, директорам підприємств та установ. В інформаційних повідомленнях КДБ УРСР фіксувалося про анонімні листи та документи, що надходили на адресу республіканських газет "Молода гвардія", "Нове життя", "Молодь України",

"Вільна Україна", "Індустріальне Запоріжжя", "Ленінська правда". Творчі працівники видань, які підтримували дисидентські ідеї, переслідувалися спецслужбами [6, с. 12].

Іншодумці передавали свої матеріали в УРСР іноземцям за допомогою різних каналів: міжнародні виставки, передавали фотоплівок з текстом звернень до світової спільноти за кордон, використовуючи зв'язки в консульствах. Більшість матеріалів від українських дисидентів передавали через Москву [7, с. 14]. У створенні дисидентської комунікації велику роль відігравали технічна складова та професійні комунікатори. Професор Г. Почепцов вважає: "... і розмножувальна техніка, і магнітофони, а раніше навіть друкарські машинки, - всі були контркультурою діалогу стосовно радянської культури монологу, яка могла добре контролювати друкарські верстати, але вже не змогла побудувати такий же контроль в щодо нової розмножувальної техніки. Перебудова додала до цього переведене на бік атакуючих телебачення, що дозволило прибрати зі сцени партійних працівників, що важко і нудно говорять, замінивши їх професіоналами говоріння: журналістами, письменниками, інтелігенцією та дисидентами" [8, с. 14].

Під час операції "Блок" знаходили такі антирадянські документи: журнал "Український вісник", "Програму кумуністів", текст якої будувався на принципах марксизму-ленінізму та альтернативної інтерпретації конституції СРСР, а також - самвидавні статті, брошури, збірки, заборонену художню літературу.

Одним із об'єктів операції «Блок» був журнал українських дисидентів "Український вісник". У слові редактора було поставлено завдання реалізувати свободу слова за конституцією СРСР, інформувати про судові та позасудові репресії в Україні, про дезінформацію офіційних інстанцій, стан українських політв'язнів, різні акції протесту, що суперечило режиму тоталітарної держави. Також КДБ потрібно ізолювати тексти, як "Мойсей і Датан", "Хроніка опору" В. Мороза, інформацію про суд над С. Караванським, "Лист творчої молоді м. Дніпропетровськ" І. Сокульського, рубрики "Українські політв'язні у в'язницях

та таборях" . Матеріали журналу використовувалися зарубіжними ЗМІ у різних антирадянських інформаційних кампаніях. Особливу увагу приділяли мережу власкорів журналу. У КДБ у 1971 році встановили, що до виготовлення та розповсюдження "Українського вісника" були причетні І. Світличний, Є. Свєрстюк, С. Антонюк, М. Плахотнюк, І. Осадчий, О. Сергієнко, В. Чорновіл [9, с. 18].

Ще одна особливість дисидентів Радянської України, що вони створювали свої осередки (наприклад, Клуб творчої молоді, клуб "Пролісок", хор імені Верьовки, хор "Гомін", капела "Думка"), де існував свій інформаційний простір, де акцент робився на культурно - національних проблемах, що не висвітлюються офіційною пресою, і героями самвидавських творів. Окрім "квартирників" та "кухонних розмов" спецслужбами фіксувалися альтернативні інформаційні потоки серед творчих об'єднань. Зокрема, хор Л. Ященка "Гомін" налічував 160 представників інтелігенції. Вони організовували культурні акції: збори на могилі у Л. Українки чи біля пам'ятника Т. Шевченку. [6, с. 453].

Українські історичні особистості, письменники, культурні діячі, яких шанували дисиденти, вважалися "націоналістичними" символами та не входили до ідеологічної системи домінантної держави СРСР. Крім того, дисиденти порушували теми української мови, культури, мистецтва з метою "протистояти русифікації", які служили підривом ідеологічних засад УРСР.

Анонімні листи поширювалися серед студентів вишів. У Харківському медінституті у листі автор під псевдонімом "Чесна людина" закликав виступати за свободу слова та демонстрацій та писати листи до ЦК, преси, КДБ, інформував про заарештованих московських дисидентів [6, с. 172]. Анонімний лист був знайдений у поштовому вагоні "Жданов (нині - Маріуполь) - Ленінград (нині - Санкт-Петербург)" і підписаний як "Дзвон" у 1967. [6, с. 169]. Анонімні листи надсилалися в редакції газет/журналів (наприклад, у газету "Молода гвардія", де критикувалися журналісти "Известий", "Правди", "Комсомольської правди". У листі автори підпільного журналу "Прометей"

засуджували офіційну пресу, інформували про політв'язнів) у 1969 – до редакції газети "Індустріальне Запоріжжя" надійшов лист, де акцент робився на політиці русифікації [6, 396].

Відкриті листи української інтелігенції в офіційній пресі, зокрема М. Коцюбинського, І. Дзюби, З. Франка, Л. Костенка, Є. Сверстюка, В. Некрасова, які підтримували зв'язки з дисидентами інших республік та працювали творчими працівниками у республіканських газетах та журналах : "Використовуючи своє службове становище, вони сприяють публікації творів своїх однодумців, які нерідко містять серйозні недоліки ідейного плану" [6, с. 292]. Дисиденти поширювали також архівні документи, КДБ фіксувало розповсюдження інформації з архівів документальних даних Центрального державного архіву кінофотодокументів УРСР, Центрального історичного архіву при РМ УРСР, Архівного управління при РМ УРСР, Центрального державного історичного архіву Жовтневої революції постійним складом документальних матеріалів.

Висновки до 4 розділу

Однак дисидентство не знайшло достатньої соціальної опори у суспільстві. На нашу думку, головна причина такого становища полягала у переважній нігілістичній спрямованості руху, коли викривальний пафос ставився над позитивними ідеями. Навколо ідеологів дисидентства створювалася атмосфера суспільного вакууму, що спричинило поступове переміщення дисидентства за межі країни, що не могло не позначитися як на характері, так і на змісті руху. У ньому починають переважати тенденції, що суперечать споконвічній його суті – здатності протистояння духовному тиску. О.Синявський зазначає: «дисидент, який опинився на Заході, втрачає головну свою перевагу – незалежність і сміливість думки і йде на служіння якійсь дисидентсько-емігрантській корпорації. І каже не те, що думає, бо, що від нього требуется»¹⁵. Західне дисидентство багато в чому втрачало силу морального на

сучасників, яка впливала з факту прямого протистояння суспільному консерватизму.

Таким чином, дисидентський рух у Радянському Союзі у 1960 –1970-х рр. було реакцією на диктат влади у суспільно-політичному житті, формою протесту на дійсність, що склалася. Незважаючи на те, що рух дисидентів не був однорідною освітою, а був перебігом різноманітної ідеологічної спрямованості, дисидентські організації застосовували однакові форми боротьби з владою, суть яких полягала у вимогах боротьби за права людини, дотримання законів, зміни вітчизняного законодавства шляхом його наближення до міжнародних юридичних стандартів, за заміну соціалістичної демократії демократією західного типу.

Таким чином дисидентська комунікація радянських соціалістичних республік відрізнялася від інформаційної діяльності дисидентів Прибалтики, Чехії, Польщі, де спостерігався перехід від неpubлічної до публічної комунікації. Проте, інформація передавалася та конспіративно курсувала між республіками. Однак одним із важливих центрів міжкультурної дисидентської комунікації була Москва. Дисидентська комунікація являла собою збори дисидентів у громадських місцях, створення дисидентських організацій (Правозахисна Гельсінська Група, комітет прав людини в СРСР), виступи на могилах видатних діячів літератури, мистецтва, культури, проведення диспутів на національну тематику, організовані дискусії в університетах. Але самвидав, трансляція повідомлень на заборонених радіостанціях, листівки, написи, листи та інші офіційні документи як прояв дисидентської комунікаційної діяльності були притаманні дисидентам як республік Радянського Союзу, так і країн Прибалтики, Чехії, Польщі.

ВИСНОВКИ

Тепер можна дати коротку оцінку результатам "відлиги". Треба підкреслити, що цілі, які переслідували реформи Хрущова, мали позитивну спрямованість для радянської системи. Проте, "відлига" торкнулася тільки окремих сторін життя суспільства. Зміни, які відбувалися, сприяли певному прогресивному розвитку України. Але непослідовність, суперечливість цих змін зрештою призвели до того, що задуми ініціаторів стали перетворюватись у свою протилежність. Неможна реформувати економіку, якщо ти у вирішальний момент озирнешся, і починаєш сумніватися у своїх діях. Навряд чи радянські керівники постсталінської епохи були готові радикально змінити ситуацію. Їх спроби штучно покращити становище лише призвели до того, що в широких колах все більш поширились віяння свободи та почуття власної самостійності.

До того ж межі "відлиги" були занадто вузькими, щоб довести реформи до логічного кінця й докорінним чином оздоровити суспільство, яке після відставки Хрущова знову опинилося під тоталітарним контролем Системи.

Визначально, що Хрущов, як і багато інших політичних діячів сучасності, був більше популярним на міжнародній арені, ніж у себе в країні. Це було пов'язано, перш за все, з тим твердим курсом, який проводив Радянський Союз в міжнародній політиці, з поворотом від конфронтації до розрядки.

Але всередині країни Хрущов ставав все більш непопулярною постаттю як серед своїх соратників, так і серед народу. Партійно-державний апарат був незадоволений постійними і непередбачуваними реорганізаціями, які приносили масу турбот, а переваг не давали ніяких. До того ж широкі верстви громадськості пропонували відмінити або скоротити привілеї номенклатури, щоб не допустити подальшої соціальної диференціації суспільства, а така перспектива не зовсім влаштовувала правлячу верхівку.

Робітники і селяни втомилися від галасливої боротьби за "світле майбутнє" при постійному погіршенні повсякденного життя. Робітники були незадоволені зростанням цін і зниженням тарифних ставок. Селяни виражали незадоволення безкінечними "експериментами" в сільському господарстві, які

так і не змогли привести до ефективного функціонування аграрного сектора, лише збільшили імпорт продуктів харчування, які країна здатна була виготовляти сама.

Духовне життя в період «хрущовської відлиги» характеризувалося взаємодією різних тенденцій, непослідовністю, половинчастістю і суперечливістю реформ: демократичні прориви в деяких сферах культури блокувалися збереженням позицій сталінізму на інших. З одного боку, це невдалі спроби реформування освіти, русифікація, адміністративне утвердження атеїзму, а з другого - певне ослаблення тиску системи на культуру, розширення меж для творчої та наукової самореалізації, поява перших паростків громадського пробудження й національного відродження; вихід на літературні та суспільні обрії творчої молоді.

В Україні 1960-х – початку 1990-х рр. формувалася альтернативний інформаційний простір. Під впливом «хрущовської відлиги», політичних та соціокультурних умов (критика сталінізму, реабілітація репресованих, створення громадських організацій, клубів творчої молоді, дозвіл на висловлення власної думки) поширювалися канали альтернативної інформації. У період «брежнєвського застою» представники влади боролися з різними проявами інакодумства, зокрема в інформаційному та фізичному просторах. Дисидентські комунікації в часи «перебудови» набували різноманітних форм та збільшували ефективність у зв'язку із історичними умовами, зокрема політикою гласності. Тоді оприлюднювалися замовчувані імена в літературі, історії, мистецтві, громадські та політичні організації як УГС виходили в публічний простір, ідея плюралізму думок стала провідною для суспільства та держави.

Значну роль серед альтернативних джерел інформації в Україні відігравали самвидав, заборонені радіостанції, «кухонні розмови». Дисиденти готували самвидавні тексти в умовах повної конспірації, адже оригінали, що копіювалися або передруковувалися, ховалися. Вони топили друкарські машини, у квартирах не можна було розмовляти про процес підготовки,

створення, розповсюдження матеріалів самвидаву. Дисидентське товариство, об'єднане інтересами, дружніми стосунками чи ідеєю, займалося альтернативною інформаційною діяльністю. Ця комунікативна група збирала та поширювала інформацію як в Україні, так і за її межами. Специфіка дисидентських комунікацій в УРСР полягала в охопленні території держави та оперативному інформуванні за кордоном, зокрема в Канаді, США через росію (москву), Чехословаччині (Пряшів, Прага), Болгарії, прибалтійських країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажан О. ХХ з'їзд КПРС: сприйняття та реакція населення України // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. Вип. 10: Хрущовська «відлига»: передумови, реалії, наслідки. Матеріали «круглого столу» / Відп. ред. В.М. Даниленко. Київ: Ніка-Центр, 2016. С.113. – 236 с.
2. Бойко О.Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр "Академія", 2019. 568с.
3. Борисенко В.Й. Курс української історії: З найдавніших часів до ХХ століття: Навч. Посібник. Київ: Либідь, 2016. 616с.
4. В інтересах миру і дружби між народами. Міжнародно-правова діяльність УРСР. 1945–1972. Документи і коментарі / упоряд. К.С. Забігайло. Київ: Вища шк., 2019. 335 с.
5. Віднянський, С.В. Чому та як Українська РСР стала однією з країн-засновниць ООН? (до 70-річчя Організації Об'єднаних Націй і членства в ній України). Український історичний журнал. 2019. № 6. С. 175–194.
6. Гончар О.Т. Щоденники: В 3-х т.: Т.1 (1943-1967) / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В.Д.Гончар; [худож. оформ. М.С.Пшінки]. 2-ге вид., випр. Київ: Веселка, 2018. С.214. – 455 с.
7. Грозовський І.М. Україна у складі ООН як суб'єкт міжнародного права (історико-правовий аспект) Вчені записки Таврійського національного університету. Юридичні науки. 2019. № 2. Т. 18 (57). С. 138-143.
8. Даниленко В. М. Політичні протести й інакодумство в Україні (196–1990): документи і матеріали. Київ, 2018. С. 12.
9. Даниленко В. “ Четвертий поділ ” Польщі і встановлення радянського тоталітарного режиму в Західній Україні // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2018. 22. С. 59-79
10. Даниленко В.М. Українська інтелігенція як об'єкт репресивної політики сталінського режиму в повоєнний період (1946-1953 рр.) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 7. Київ: 2018. С. 406-420.

11. Декларація трьох держав від 1 грудня 1943 р. URL: <https://www.prilib.ru/item/407352> (дата звернення: 16.09.2018).
12. Декларація чотирьох держав з питання загальної безпеки від 30 жовтня 1943 р. URL: [https:// www.prilib.ru/item/407353](https://www.prilib.ru/item/407353) (дата звернення: 16.09.2018).
13. Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми: монографія / ред.: Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк. Харків: Право, 2018. 272 с.
14. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів; пер. з фр.: Є. Марічев, Л. Погорелова, В. Чайковський. 11-те вид. Київ: Основи, 2019. 903 с.
15. Задорожній О.В. Генеза міжнародної правосуб'єктності України: монографія. Київ: К.І.С., 2019. 988 с.
16. Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної академії наук України: Ювілейне видання з нагоди сімдесятип'ятиріччя Інституту літератури / Відп. ред. та упоряд. О.В. Мишанич, НАН України. Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка. Київ: Наук. думка, 2019. 587 с.
17. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х рр. / Г. Касьянов. Київ: Либідь, 2015. 224 с.
18. Ковальова І. Життя, проведене у могилі: Сповідь археолога. - Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2008. - С.73. - 190 с.
19. Конституція УРСР: реалізація її принципів та норм: монографія / Н.І. Козюбра та ін; ІДП АН УРСР; відп. ред. А.П. Таранів. Київ: Наук. думка, 1988. 328 с.
20. Кремньов П.П. Початкове членство в ООН та радянські союзні республіки. Вісник Київського університету. Серія 11 "Право". 2019. № 1. С. 3-26.
21. Крупина В. Звернення громадян як інструмент впливу на владу (середина 1950-х – перша половина 1960-х рр.) // Український історичний збірник. Вип. 15 Київ: Інститут історії України НАН України, 2019 С. 200 – 207

22. Крупина В. Хрущовський стиль управління в оцінках сучасників // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В.М.Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. Вип.17. – С.157 – 166
23. Крупина В. Освітні параметри і культурні орієнтири представників влади УРСР хрущовського періоду // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2019. №18. С. 179–187
24. Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльність (40 – 50-х рр.). Чернівці: Видавництво “Рута” ЧНУ, 2019. 463 с.
25. Мельникова О. Самвидав як альтернативне джерело інформації в Радянській Україні. Інформаційне суспільство: збірник праць. Київ, 2018. Т. 51. С. 107–110.
26. Мельникова О. Специфіка дисидентської комунікації в українському радянському суспільстві. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика: збірник наукових праць. Львів, 2018. № 38. С. 65–71.
27. О.І.Гуржій, Я.Д. Ісаєвич, М.Ф.Котляр та ін.; під ред. В.А.Смоля, Історія України: нове бачення Київ, Альтернатива, 2017 424с.
28. Овсієнко В. Коли козацтво стало ідеологічним криміналом... Фрагменти неопублікованих спогадів Олени Апанович // Політика і культура. 2020. № 10 (45). –17 березня. С. 41 – 43.
29. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / Відп. ред. В.М. Даниленко: У 3-х частинах. Ч. 1,2. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 351 с.
30. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / Відп. ред. В.М. Даниленко: У 3-х частинах. Ч. 3. Київ: Інститут історії України НАН України, 20180. 336 с.
31. Про надання союзним республікам повноважень у сфері зовнішніх зносин та перетворення у зв'язку з цим Народного комісаріату закордонних

справ із загальносоюзного на союзно-республіканський народний комісаріат: Закон СРСР від 01.02.1944 р. Відомості Верховної Ради СРСР. 1944. № 8. С. 1.

32. Про утворення союзно-республіканського Народного Комісаріату закордонних справ УРСР: Закон УРСР від 04.03.1944 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1944. № 6. С. 14–16.

33. Радянський Союз на міжнародних конференціях періоду Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.: У 6 т.: Збірник документів / гол. ред. А.А. Громико. Київ: Політвидав, 1979. Т. IV: Кримська конференція керівників трьох союзних держав СРСР, США та Великобританії (4 – 11 лютого 1945 р.). 302 с.

34. Радянський Союз на міжнародних конференціях періоду Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.: У 6 т.: Збірник документів / гол. ред. А.А. Громико. Москва: Політвидав, 1984. Т. VI: Берлінська (Потсдамська) конференція керівників трьох союзних держав СРСР, США та Великобританії (17 липня–2 серп. 1945 р.). 511 с.

35. Сосновський М. Україна на міжнародній арені 1945–1965: проблеми і перспективи української зовнішньої політики: монографія. Торонто; Оттава: Вид-во НДІ «Студіум», 2016. 272 с.

36. Спанатій О.С. Український самвидав 1960 - 80-х років: сегмент неперіодичних видань. Київ, 2012. С. 14. См.: Береснева О.Н. Дисидентський рух як явище суспільно-політичного життя СРСР в 1960–1980 гг.: Дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2021. С. 44.

37. Субтельний О.: Історія України, переклад з англ. Ю.Шевчука під ред. Ю.Г.Медюка Київ, Либідь, 2019.

38. Хоменко Н. Реакція студентської молоді на викриття культу особи Сталіна // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В.М. Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. Вип. 16. С. 99–122.

39. Шкуратенко О.В. Правові засади зовнішньополітичної діяльності Української РСР як члена ООН (40-ві – початок 60-х років ХХ століття): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 22 с.

40. Яновський М.В. До історії боротьби СРСР за членство УРСР та БРСР в ООН. Проблеми соціалістичної законності. 2017. Вип. 19. С. 93-98.